№ 288 ՉՈՐԵՔՇԱԲԹԻ, 26 ԴԵԿՏԵՄԲԵՐԻ

1912
ՔԱՌԱՍՈՒՆՄԷԿԵՐՈՐԴ ՏԱՐԻ

ՉՈՐԵՔՇԱԲԹԻ, 26 ԴԵԿՏԵՄԲԵՐԻ № 288

Տարեկան գինը 10 ռուբլի, կէս տարվանը և 7 ամսվանը 6 ռուբլի.
Առանձին համարները ԱՄԷՆ ՏԵՂ 5 ԿՈՊ.
Թիֆլիսում գրվում են խմբագրատանը.
Մեր հասցէն՝ Тифлисъ, редакція „Мшакъ" Сергіевская ул., № 5.
Tiflis, Rédaction „Mschak"
Խմբագրատան տելեֆոն № 2—53.

ՄՇԱԿ

ՀԻՄՆԱԴԻՐ ԳՐԻԳՈՐ ԱՐԾՐՈՒՆԻ

Խմբագրութիւնը բաց է առաւօտեան 10—2 (բացի կիրակի և տօն օրերից).
Յայտարարութիւն ընդունվում է ամէն լեզվով
Յայտարարութիւնների համար վճարում են իւրաքանչիւր տողատեղին 20 կոպէկ.
Տպարանի տելեֆոն № 67.

ԲԱՑՎԱԾ Է ԲԱԺԱՆՈՐԴԱԳՐՈՒԹԻՒՆ

ՄՇԱԿ

ՔԱՂԱՔԱԿԱՆ ԵՒ ԳՐԱԿԱՆԱԿԱՆ ԼՐԱԳՐԻ

ԱՌԱՋԻԿԱՅ 1913 Թ. ՀԱՄԱՐ

ՔԱՌԱՍՈՒՆԵՐԿՈՒԵՐՈՐԴ ՏԱՐԻ

ԲԱԺԱՆՈՐԴԱԳԻՆԸ. «Մշակի» տարեկան գինը 10 ռուբլի է, 11 ամսվանը նոյնպէս 10 ռ., 10 ամսվանը՝ 9 ռ., 9 ամսվանը՝ 8 ռ., 8 ամսվանը՝ 7 ռ., 7 և 6 ամսվանը՝ 6 ռ., 5 ամսվանը՝ 5 ռ., 4 ամսվանը 4 ռ., 3 ամսվանը՝ 3 ռ., 2 ամսվանը 2 ռ.: Դեկտեմբերի 1-ից մինչև յունվարի 1-ը 85 կոպ.:

Ամերիկայի բաժանորդները պիտի վճարեն տարեկան 6 դոլլար. Եւրոպայի բաժանորդները՝ 32 ֆրանկ. Պարսկաստանի բաժանորդները՝ 10 ռուբլի. Թիւրքիայի բաժանորդները՝ 120 ղրուշ:

Հասցէն փոխելու համար պէտք է ուղարկել նաեւ հին հասցէն եւ 40 կ. նամակադրոշմ:

Հին բաժանորդներից խնդրվում է կպցնել փոխադրական բլանկի վրա նախկին տպագրված հասցէն իր վրա ունեցած համարով:

ՊՐԷՄԻԱՆԵՐ

«Մշակի» տարեկան այն բաժանորդները, որոնք 1913 թ. համար (սկսած յունվարի 1 ից) միանուագ կամ մաս-մաս վճարած կլինեն 10 ռուբլի բաժանորդավճարը, կը ստանան ՁՐԻԱԲԱՐ հետեւեալ 2 գրքերը.

1) „Մշակ" եւ հայ կեանք", որի մէջ ամփոփված են 1872 թւականից մինչև 1891 թ. «Մշակի» մէջ լոյս տեսած առաջնորդողները, յօդուածները և բանասիրականները, որոնք նուիրված են կանանց հարցին ընդհանրապէս և հայ կնոջ առաջխաղացման գործին մասնաւորապէս: Գիրքը բաղկացած է 7+294 մեծադիր էջից, տպված լաւ թղթի վրա, Գր. Արծրունու մեծադիր գրաւիր պատկերով եւ մօզայիկ-նկար շապկով—հայ կնոջ էմբլեմային պատկերով:

2) „Մշակի" քառասնամեակ" Լ. Դանիէլեանի կազմած, 1872—1912 թ.թ., 132 էջ, տպված լաւ թղթի վրա: Գրքի մէջ ամփոփված են՝ Գր. Արծրունու, Անդր. Արծրունու, Րաֆֆիի, Գ. Սունդուկեանի, Ա. Արփիարեանի, Ե. Տէր-Մարկոսեանի, Ալ. Քալանթարի եւ Հ. Առաքելեանի պատկերները:

«Մշակի» ոչ-բաժանորդների համար առաջին գիրքն արժէ 1 ռուբլի, իսկ երկրորդ գիրքը՝ 50 կոպ.: Ծանապարհածախքը՝ 15—20 կոպ. գնողի վրա:

Մեր հասցէն՝ ТИФЛИСЪ, Редакція „МШАКЪ". Արտասահմանից՝ TIFLIS, Rédaction du journal „MSHAK".

ԱՊԱՌԻԿ ԲԱԺԱՆՈՐԴԱԳՐՈՒԹԻՒՆ ԿԱՄ ՅԱՅՏԱՐԱՐՈՒԹԻՒՆ ՉԷ ԸՆԴՈՒՆՎՈՒՄ

„ՄՇԱԿԻ" ԳՐԱՍԵՆԵԱԿԻՑ

Ի նկատի ունենալով, որ ուշ բաժանորդագրվելու պատճառով ստեղծվում են մի շարք տեխնիքական անյարմարութիւններ, որոնք զրկում են խմբագրութեան գրասենեակը հնարաւորութիւնից յունվարի 1-ից կանոնաւորապէս թերթն ուղարկել բաժանորդներին, ուստի խնդրվում է բաժանորդ գրվել ցանկացողներին վաղօրօք դիմել՝ գրելով հասցէները պարզ և ճշգրիտ:

ԾԽԱԽՈՏ 15 հատը 6 կոպէկ:

Փորձեցէք ծխել „Ա Ն Ի"

Պահանջեցէք ամպայման ԱՄԷՆ ՏԵՂ:

ԾԽԱԽՈՏ 25 հատը 10 կոպէկ:

Ծխախոտագործարան „Մ Ի Ր"

Ծխախոտագործարան „Մ Ի Ր"

(Կ. Չ. ու.) առ. 936. 50—6

✦ ՆՈՐ-ՏԱՐՎԱՅ ՅԱՐՄԱՐ ՆՈՒԷՐ ✦

Վիէննայի «Գրաֆիշէ Ինստիտուտի» կայս. Ընկ. տպարանից լոյս տեսաւ Բ. տպագր.

Նկարիչ Ս. ՖԷՏՖԱՃԵԱՆԻ

ԱՆԻԻ ԳՈՒՆԱՏԻՊ ԱԼԲՈՄԸ

Գինն է 1 ր. 20 կ.: Դիմել «Գուտտենբերգ» գրավաճառանոցը: Մեծաքանակ առնողներին 20% զեղչ: առ. 974. 6—3

Բեռլինի համալսարանի

ԲԺՇԿԱՊԵՏ

Գ. Գ. ՄԵՀՐԱԲԵԱՆՑ

Ներքին հիւանդութիւններ՝ առանձնապէս կրծքի, ԹՈՔԱԽՏԻ և սրտի: Բժշկութիւն նաև տուբերկուլինով, ՐԸՆՏԻ պէշպաբաներով և էլեքտրականութեամբ:

Ընդունելութիւնը ամէն օր, ՆՈՐ ԲՆԱԿԱՐԱՆՈՒՄ առաւօտեան ժամը 9—12-ը և երեկոյեան ժամը 5—7-ը: Սօլօլակ, Բէհբութեան փող. № 23 (անկիւն Գանովսկայա): Հեռախօս 7—92.

(ա.օ.) առ. 699. 100—78

ՎՃՌԱԿԱՆ ՐՈՊԷՆԵՐԸ

Մօտեցել են վճռական րօպէները:

Լոնդոնի Սէն Ջէմսի պալատում հաւաքված խորհրդակցութիւնը պէտք է այժմ ասի՝ հաշտութիւն թէ պատերազմ:

Փոխադարձ պահանջները քննված են: Զիջումների սահմանները միմեանց առաջադրված են:

Մնում են վերջնական համաձայնութիւնները վիճելի կէտերի վերաբերութեամբ:

Վիճելի կէտերը կարեւոր կէտեր են և ունեն էական նշանակութիւն: Նրանք կարող են բերել և պատերազմի վերսկսման:

Բայց բանակցող կողմերը չափազանց լաւ գիտեն, թէ ինչ է պատերազմը և որպիսի սարսափելի զոհեր է նա պահանջում: Կռւող կողմերը անհաշիւ կոտորածների մէջ են եղած պատերազմի շնորհիւ: Եւ եթէ նորից բռնկվի պատերազմ, կը ստեղծվի աղէտագոյն մի վիճակ, որը զուցէ առաջ բերի այնպիսի սարսափ, ժխոր և աւերածութիւն, որը դառնայ պատմութեան ամենասեւ էջերից մէկը:

Եւ մի՞թէ կարելի է երաշխաւոր լինել, թէ այս անգամ պատերազմը կունենայ տեղական նշանակութիւն և կըղզիացած կը լինի մի շրջանում:

Երբէք:

Աւելի հաւանական է, որ նոր պատերազմը կընդունի աւելի ընդարձակ ծաւալ և առիթ կը դառնայ եւրոպական միջամտութեան:

Եւ հասկանալի է, թէ ինչու:

Որովհետև այդ նոր պատերազմը կունենայ զուտ քաղաքական, մեծ չափով միջազգային բնաւորութիւն:

Այդտեղ այլ ևս հարց չի լինի բարեկարգութիւնների ներմուծման մասին, այս ու այն ճնշված տարրի ազատագրութեան մասին, այլ այս ու այն պետութեան քաղաքական-աշխարհագրական սահմանների և իրաւասութեան մասին:

Իսկ երբ խնդիրը կանգ առնի այդ կէտի վրա, այն ժամանակ հանդէս կը գան եւրոպական պետութիւնները իրանց շահերի ներկայացուցչութեամբ, իրանց ազդեցութեան շրջանների պահանջներով, իրանց պետական ծրագիրներով, եւրոպական հաւասարակշռութեան առաջադրութիւններով:

Բանակցող կողմերը պէտք է զիջեն:

Դա թելադրանքն է թէ իրանց խելամտութեան և թէ եւրոպական հաւասարակշռութեան տրամադրութիւնների:

Թիւրքիան չէ կամենում զիջել Եգէյեան կղզիները և Ադրիանուպօլիս քաղաքը, իսկ բալկանեան դաշնակից պետութիւնները այդ պահանջում են:

Զնչին չեն սակարկութեան առարկաները, բայց նրանք պէտք է չը դառնան պատերազմի պատճառ:

Թիւրքիան, անշուշտ, աւելի մեծ նշանակութիւն է տալիս Ադրիանուպօլսի անձեռնմխելիութեան, և Թիւրքական կառավարութիւնը երկիւղ ունի, որ Ադրիանուպօլսի զիջումը չափազանց մեծ գրգռմունք առաջ կը բերի օսմանեան զօրքի և ժողովրդի շրջաններում: Սակայն միևնոյն ժամանակ Բուլղարիայի համար Ադրիանուպօլսի գրաւումը կարեւոր է, որովհետև նա դաշնակից պետութիւններից ամենամեծ զոհ տուողն է եղել, իսկ համեմատաբար շատ յաղթական արդիւնքներ չունի իր ձեռքին, մինչդեռ Ադրիանուպօլիսը կը տար նրան բաւարարութիւն և կը լրացնէր բօլգար տարրի շարժման և առաջընթացութեան պատմական ծրագրի գլխաւոր շրջանը:

Զիջում այս թէ այն կողմից պէտք է լինի:

Պէտք է լինի, որովհետև պատերազմը աւելի մեծ կորուստներ կը պատճառի, քան զիջման կէտը:

Մանաւանդ ներկայումս այդ կարեւոր է նախատեսել, որովհետև նոր պատերազմը կարող է սոսկալի արհաւիրքների առաջ կանգնեցնել պատերազմող կողմերին՝ ճակատագրական հետեւանքներով:

Հանրային հասարակական կարծիքը չէ կարող հաշտվել այն մտքի հետ, թէ պատերազմը պէտք է վերսկսվի:

Ի՞նչ կասի Սէն Ջեմսի պալատի դահլիճներում բազմող ներկայացուցիչների խորհրդակցութիւնը:

Ա. Քալանթար

ՀԱՅԿԱԿԱՆ ՀԱՐՑ

ՀԱՅ ՀՐԱՒԻՐԵԱԼՆԵՐՆ Ի Բ. ԴՈՒՌ

Կ. Պոլիս, 11 դեկտ.

Ինչպէս շաբաթ օրը որոշուած էր, այսօր դարձեալ Բ. Դուռ գացին Մաղաքիա արքեպ. Օրմանեան, Գաբրիէլ Նորատունկեան, դոքթ. Տաղաւարեան ու Տիրան Քէլէկեան և մասնակցեցան Քեամիլ-փաշային նախագահութեամբ գումարուած մինիստրական մասնաժողովին խորհրդակցութեանց:

Այս անգամ խորհրդակցութեանց մէջ, ամենաստոյգ ու վաւերական տեղէն լսեցի, որ Գաբրիէլ Նորատունկեան՝ իբր ճշմարիտ հայ եւ իր ազգը սիրող հայ՝ ցոյց տուած է կատարեալ կորով եւ Րէշիդ փաշայի ծրագրին դէմ բռնած է իսկական քննադատի դեր:

Օրմանեան սրբազան և իր միւս ընկերները երկու անգամ գումարուելով խորհրդակցած ըլլալով՝ այս անգամ աւելի պատրաստուած էին:

Դոքթ. Տաղաւարեան պատրաստած էր համառօտ առաջարկ մը, որով ծրագիր մը կը ներկայացնէր բարենորոգումներու համար: Այս ծրագրին մէջ մասնաւորապէս շեշտուած էր օտար մարզիչներու և խորհրդականներու պէտքը, մանաւանդ դատական մարմնոյն և միլիսի կազմակերպութեան մէջ: Նոյնպէս կառաջարկէր ջնջել խաֆիրութեան տուրքը և գործածական դարձնել պետական պաշտօնատանց, մանաւանդ դատարաններու մէջ, հայերէն և քիւրդերէն լեզուները:

Դոքթ. Տաղաւարեան իր այս ծրագիրը պաշտպանեց մինիստրներու առջև:

Րէշիդ-բէյ՝ լեզուներու խնդրոյն դէմ առարկեց, թէ արդէն ընդունուած է թարգմանի միջոցաւ ուզած լեզուով խօսիլ: Վճռագիրներն ալ հայերէն խմբագրել կարելի է, քանի որ հայ լեզուն կատարեալ լեզու է, սակայն քիւրդերէն խմբագրել կարելի չէ: Հետեւաբար նախորդ դրութեան անփոփոխ պահուիլը կառաջարկէր:

Խաֆիրութեան տուրքը ջնջելու առաջարկը ընդունուեցաւ իբր շատ բանաւոր:

Օտար խորհրդականներու և մարզիչներու համար Րէշիդ-բէյ պետական բիւջէն և աննպաստ ազդեցութիւնը մէջ տեղ դրաւ, անշուշտ իր թիւրք մտայնութեամբ:

Այս առարկութիւններուն դէմ երկարօրէն պատճառաբանեցին չորս հայ հրաւիրեալներն և անոնց գոյութիւնը անհրաժեշտ գտեցին:

Նորատունկեան էֆէնդի աւելի առաջ երթալով յայտարարեց, թէ լաւագոյն կըլլայ, որ դրկուելիք բարեկարգիչ յանձնաժողովին վեց անդամները փոխանակ ընիկ երեք քրիստոնեայէ և ընիկ երեք իսլամէ առնելու, ընիկ երկու քրիստոնեայ և երկու իսլամ անդամ անուանուին, իսկ երկու հոգի առնուին օտարներէ: Արտաքին գործերու մինիստրը իր առաջարկը կը պատճառաբանէր սա կերպով, թէ հայերն և թիւրքերը վաղուց ի վեր համակերպելու վարժուած ըլլալով՝ կուռով չունին, և յետոյ արմատացած մտայնութիւն մը կայ իրենց մէջ, և ասիկա օգտակար չի կրնար ըլլալ իրենց կատարելիք գործին տեսակէտով, հետեւաբար անհրաժեշտ է երկու անկաշկանդ ու անկախ օտարական դնել իրենց մէջ:

Հայ հրաւիրեալներէն մին ալ յայտարարեց, որ օտար խորհրդականներու բազմութենէն վախնալու բնաւ տեղի չկայ: Անոնք պարզապէս առաջնորդը պիտի ըլլան նոյնիսկ տեղական պաշտօնէութեան և ժողովուրդին:

Հայաստան բառը գործածուած ըլլալով՝ կարծեաց փոխանակութեան պահուն այդ բառն ալ վիճաբանութեան առարկայ եղաւ ներկաներու միջև:

Օրմանեան սրբազան դիտել տուաւ, թէ ներքին գործերու մինիստրը գգուշացած է այս բառը ուէէ կերպով գործածելէ իր ծրագրին մէջ:

Օրմանեան սրբազան այդ մտայնութիւնը կը նկատէր ցաւալի թիւրիմացութիւն մը, քանի որ Հայաստան աշխարհական բացատրութիւն մըն է և եթէ օր մը հայ գոյութիւն իսկ չունենայ, այդ բառը գոյութիւն ունենալէ չի դադրիր:

Իսկ ներքին գործերու մինիստր Րէշիդ-բէյի՝ պետութեան բիւջէի անձկութեան առարկութեան դէմ, որ կը յարուցուէր ընդդէմ օտար բազմաթիւ խորհրդականներու՝ միահաղոյն պաշտօնի կոչելուն, Գաբրիէլ Նորատունկեան դիտել տուաւ, թէ պետութիւնը արդէն պիտի հարկադրուի որոշ գումար մը յատկացնելու բարենորոգումներու համար, և հիմակուընէ գումար մը հարկ է սահմանել անխուսափելիօրէն հողային խնդրոյն համար, և անիկա գոնէ 200,000 ոսկի (1,600,000 ռ.) պէտք է ըլլայ, որպէսզի ընդհանուր վստահութիւն յառաջ գայ, թէ իրօք լրջօրէն ձեռք առնուած է բարենորոգումներուն խնդիրը: Այս առթիւ խորհրդակցութիւն կատարուեցաւ նաև տուրքերու գանձման եղանակին փոփոխման վրայ, զոր շաբաթ օրուան խորհրդակցութեան միջոցին շեշտած էր Օրմանեան սրբազան և իր տեսութիւնները հաւանութիւն գտեր էին մինիստրներուն կողմէ:

Դահլիճը կընդունի բարեփոխել տուրքի գանձումներուն եղանակները: Որոշուած է միանգամայն, որ տեղական բոլոր հասոյթները գործածուին նոյն նահանգներուն մէջ:

Ներքին գործերու մինիստրին սրբագրութիւններուն մէկն ալ Օրմանեան սրբազանի անցեալ անգամ գաւառակները և գիւղախումբերն աւելցնելու առաջարկն է, որ սկզբունքով ընդունուած է:

Կուսակալութիւնները պիտի ջնջուին, ինչ որ բաւական հսկայ քայլ մըն է:

Րէշիդ-բէյ կընդունէր չորս նահանգներուն կցել նաև Կարինը, սակայն Նորատունկեան դիտել տուաւ, թէ Սեբաստիոյ բաց ձգուիլը խիստ յոռի տպաւորութիւն պիտի գործէ: Ասոր վրայ որոշուեցաւ Սեբաստիան ևս մէջ առնել և անխախտ պահել վեցեակ նահանգներու դրութիւնը: Րէշիդ-բէյը իր սրբագրեալ օրագրին մէջ մտցուցած է նոր կարգադրութիւն մը, որով վեց նահանգները պիտի բաժնուին երկու շրջանակի՝ ա) Վան-Բաղէշ-Կարին, որուն կեդրոնը պիտի ըլլայ Կարին, բ) Դիարբէքիր-Խարբերդ-Սեբաստիա, որուն կեդրոնը պիտի ըլլայ Խարբերդ:

Այս երկու շրջանակներու մէջ պիտի գործեն միևնոյն իրաւասութեամբ երկու յանձնաժողովներ—երեք քրիստոնեայ և երեք իսլամ անդամով՝ և օտար նախագահ մը ունենալով—և երկու ընդհանուր քննիչներ:

Յայտնի չէ, թէ Գաբրիէլ Նորատունկեանի առաջարկը յանձնաժողովին անդամներէն երկուքն ալ օտար ընելու համար ընդունուեցաւ թէ՛ չէ, սակայն Քեամիլ փաշան՝ Նորատունկեանի առաջարկին համամիտ կերպայ՝ վանզին ինքն ալ շեշտեց, թէ երկիրը անհրաժեշտ պէտք ունի օտար մարզիչներուն և խորհրդականներուն:

1895 ի մայիսեան ծրագրին համաձայն՝ պէտք էր Կ. Պոլիս ալ յանձնաժողով մը ըլլար, որ պաշտօն պիտի ունենար գործադրուած բարենորոգումները շարունակ հաղորդել օտար պետութեանց:

Երէկ առաջարկուեցաւ այս տեսակ յանձնաժողով մը կազմել, սակայն այս ալ անորոշ մնաց:

Ամենէն վերջը խօսք առաւ Օրմանեան սրբազան և ըսաւ, թէ բոլոր այս խոստումները և ծրագիրները միշտ գոյութիւն ունեցած են, բայց խնդիրը ծրագիր պատրաստելը չէ, այլ գործադրելը: Գործադրութեան միջոցներուն մասին շատ մը տրամադրութիւններ կան 1895 ի որոշմնագրին և 1903-ին Րումելիի նահանգներու համար պատրաստուած բարեկարգական ծրագրին մէջ. զանոնք պէտք է ուսումնասիրել և գործադրելի հռչակել հայաբնակ նահանգներուն համար: Գալով օտարականներու, մէկ կամ երկու խորհրդականը անբաւական համարեց: Ի՞նչ կրնան ընել մէկ կամ երկու խորհրդական: Անոնք եթէ մարգարէ իսկ ըլլան, դարձեալ գործ մը չեն կրնար տեսնել: Երկրին ցաւերը շատ են: Բարենորոգմանց գլխաւոր մէկ առարկան պէտք է ըլլայ Համիդիէ ալայներուն բարձումը: Ասոնք կարելի չէ բաղդատել կօզակներուն հետ: Կօզակը միայն Դոնի գաւառէն կառնուի, և այնտեղի ժողովուրդն ամբողջ զինուոր է: Ուրիշ խնդիր մըն ալ կայ, զոր պէտք է լուրջ նկատողութեան առնէ դահլիճը, յարեց Օրմանեան: Մենք այստեղ եկած ենք լոկ իբր խորհրդատու, այսինքն մարդիկ, որ պտտելով տեսած ու կարդալով գիտցած են երկրին պէտքերը: Սակայն բուն իսկ այն մարմինը, որ հեղինակութիւն ունի կառավարութեան հետ լրջօրէն քննելու բարենորոգումներու այս կենսական խնդիրը, պատրիարքարանն է, այսինքն պատրիարքը իր վարչութիւնով:

Րէշիդ բէյ պատասխանեց, թէ կառավարութիւնն արդէն որոշած է խորհրդակցիլ ազգ. իշխանութեան հետ: Հրաւէր մը եղաւ արդէն վարչութեան անդամներուն, սակայն վարչութիւնը չէ կրցեր երկուշաբթի օր նիստ գումարել, և հինգշաբթի օր պիտի շարունակուին խորհրդակցութիւնները վարչութեան անդամներուն հետ, երբ անոնք ստացած ըլլան վարչութեան միւս անդամներուն կարծիքը:

Օրմանեան սրբազան, շարունակելով իր տեսութիւնը, ըսաւ, թէ դահլիճները յաւիտենական չեն, կրնան նոյն իսկ ռէժիմները փոխուիլ: Ուստի կառավարութիւնը պէտք է այնպիսի հիմնական ծրագիր մը մէջտեղ բերէ, որ ոեւէ դահլիճ ալ զայն ընդգրկէ, առանց կուսակցական նկատումներու:

Մինիստրները յայտարարեցին, թէ դահլիճը կուզէ հիմնական գործ տեսնել: Կազմուած ծրագիրը պիտի քննուի նաև մինիստրներու խորհուրդին մէջ:

Հայորդի

ԼՈՒՐԵՐ ՀԱՅԿԱԿԱՆ ՀԱՐՑԻ ՄԱՍԻՆ

Վանի, Մուշի և Բիթլիսի վիլայէթներում տեղի են ունենում հայկական

ջարդեր, որոնց մասին իշխանութիւնները լռում են։ Ազգաբնակութիւնը պատրիարքի միջոցով դիմեց մեծ պետութիւններին աղերսելով միջամտել։ Կ. Պօլսի ազգային ժողովը բոլոր կուսակցութիւնների ներկայացուցիչների մասնակցութեամբ միաձայն հաւանութիւն տուեց պատրիարքի վճռին—պահանջել իրագործելու Բեռլինի դաշնագրութեան 61-րդ յօդուածը մեծ պետութիւնների վերահսկողութեան ներքոյ։

ՓԱՐԻԶԵԱՆ ՆԱՄԱԿՆԵՐ

I

Փարիզ, 17/30 դեկտեմբերի

Ես հասայ Փարիզ ուրբաթ, դեկտեմբերի 14/27-ին և անմիջապէս այցելեցի Պօղոս Նուպար-փաշային։

Նախ քան մեր մէջ տեղի ունեցած խօսակցութեան անցնելը, ես մի քիչ կը շեղվեմ, բացատրելու համար մի կարևոր հանգամանք, որ սերտ կապ ունի խնդրի հետ։

Անհերքելի փաստ է, որ ամեն մի հարցի աջող և նպաստաւոր լուծումը կամ հակառակը մեծ կապ ունի եւրոպական երկիրների մէջ այն համակիր կամ հակակիր վերաբերմունքից, որ ցոյց է տալիս երկրի հասարակական կարծիքը. իսկ այդ հասարակական կամ հաւաքական կարծիքի ղեկավարը մամուլն է։

Արդ, երբ ես կանգ առայ Բեռլինում և հասայ յետոյ Փարիզ, իմ առաջին հոգսս եղաւ իմանալ, թէ գերմանական և ֆրանսիական հասարակական կարծիքը և մամուլը ի՞նչ վերաբերմունք ունի դէպի հայոց հարցը։

Ինչպէս և պէտք էր սպասել, յայտնվեց (և տեղեկութիւնները ես քաղեցի ամենաիրազեկ և ստոյգ աղբիւրից), որ գերմանական մամուլը և հասարակական կարծիքը բնաւ նպաստաւոր չէ հայոց հարցին։ Գերմանական մամուլը սիստեմատիկ կերպով լռութիւն է պահում այդ հարցի մասին, իբրև անգոյ։ Տեղական մի քանի հայերի ջանքերը՝ տպել տալ Բեռլինի ազդեցիկ լրագիրների մէջ տեղեկութիւններ և յօդուածներ հայոց հարցի մասին՝ անաջող են անցնում։ Եւ հազիւ աջողվում է «Berl. Tag.» լրագրի մէջ տպել տալ մի յօդուած՝ Թիւրքաց-Հայաստանում րէֆօրմներ մտցնելու մասին, այն ևս այն ժամանակ, երբ հեռագիրը հաղորդում է, թէ Կաթողիկոսի պատգամաւոր Մեսրոպ եպիսկոպոսը նպաստաւոր ընդունելութիւն է գտել ռուսաց արտաքին գործերի մինիստր Սազօնովի մօտ։ Եւ տպելով այդ յօդուածը, թերթի խմբագրութիւնը բացայայտ կերպով յայտնում է յօդուածագրի հայերին, թէ «ինչպէս երևում է, հայերդ կամենում էք նորից արծարծել «հայոց հարց» անունով մի խնդիր. բայց լաւ իմացէք, պարոններ, որ մեզ համար այդպիսի խնդիր գոյութիւն չունի, և Գերմանիան, իբրև բարեկամ Թիւրքիայի, չէ կարող թոյլատրել այդպիսի խնդրի գոյութիւնը»։

Եւ սակայն «Berl. Tag.»-ը ազատամիտ թերթ է։

Ուրիշ արժանահաւատ տեղեկութիւններ հաղորդեցին ինձ, որ Գերմանիան թշնամաբար կը վերաբերվի հայոց հարցին, եթէ ջանքեր լինեն նկատելու այդ հարցը իբրև քաղաքական։

Մտնելով Փարիզ և գնալով Պօղոս-փաշայի մօտ, ուր հանդիպեցի նաև Ադօթօն-բէյին, Գէորգ Ասլանին և Մինաս Չերազին, ինչպէս ապա տեսնվելով և Փարիզի հոգևոր հովիւ Վռամշապուհ ա. ք. Քիպարեանի (ի դէպ է ասել՝ արժանաւոր հովիւներից մինը) և Արշակ Չօպանեանի հետ, ես իմացայ, որ ֆրանսիական մամուլը, ռուսականի նման, սկսել է համակրութեամբ վերաբերվել հայոց հարցին, բայց այն ևս միայն մօտերս, երբ Փարիզի հայ գաղութը մի ժողով գումարելով կազմել է մի ուղերձ, որով դիմումներ է արել ֆրանսիական հանրապետութեան նախագահին, ռուսաց Ցարին և եւրոպական միւս պետութիւններին։ Այդ ուղերձը տպված է «Temps» թերթի մէջ (այդ ուղերձը արդէն տպված է «Մշակի» №№ 285-ի և 286-ի մէջ)։

Այդ ուղերձը տպվելուց յետոյ, «Temps» թերթը մի գեղեցիկ առաջնորդող է տպել հայոց հարցի մասին։

(Այս յօդուածը մենք տպել ենք «Մշակի» № 285-ում)։

Անկասկած, «Temps» լրագրի պէս մի կարևոր և կիսապաշտօնական թերթի մէջ այդպիսի մի յօդուածը ահագին նշանակութիւն ունի և այդ միակ յօդուածը աւելի մեծ ազդեցութիւն կը գործէ, քան հարիւրաւոր յօդուածներ ուրիշ թերթերում։ Այնուամենայնիւ առհասարակ պէտք է ասել, որ պրօպագանդան եւրոպական մամուլի մէջ հայոց հարցի վերաբերմամբ շատ թոյլ է և նոյն իսկ գոյութիւն չունի. գոնէ չը կայ ոչ մի կազմակերպված պրօպագանդա ոչ միայն եւրոպական մամուլի, այլ նաև ռուսական մամուլի մէջ։ Զարմանալի ազգ ենք մենք հայերս. մենք չը գիտենք օգտվել բնաւ. աջող և նպաստաւոր հանգամանքներից։ Այսօր, երբ հայոց հարցը աւելի նպաստաւոր պայմանների մէջ է գտնվում, երբ ուրեմն պարտաւոր ենք և կարող ենք զօրեղ հասարակական հոսանք և կարծիք կազմակերպել յօգուտ հայոց հարցի և նրա աջող լուծման, մենք լուռ և անտարբեր նստած ենք. մենք խնայում ենք միջոցներ՝ այդ պրօպագանդան կատարելու համար։ Երբ նոյն իսկ «Новое Время» թերթը բարեացակամ վերաբերմունք է ցոյց տալիս դէպի հայոց հարցը, մենք անկարող ենք հանդիսանում վառ պահել ռուսաց մամուլի և հասարակութեան հետաքրքրութիւնը դէպի հայոց հարցը։ Մինչև այժմ միայն մի փորձ է եղել, այն ևս առայժմ անաջող, իմ կարծիքով, պրօպագանդայի մասին։ Փարիզում մի խումբ անձինք աշխատել են վերստեղծել նախկին «Pro Armenia» թերթը, նուիրված հայոց հարցին, թէև այս անգամ այլ անունով։ Բայց անցեալը, փորձը պէտք է խրատէր և ցոյց տար, որ «Pro Armenia»-ի նման թերթը, որքան էլ անկեղծօրէն նուիրված մարդասիրական մի վեհ դատի, չէ կարող բնաւ լինել այն պրօպագանդիստը, որին պէտք ունենք, այն օրգանը, որ պէտք է պատրաստէ, կռէ, կոփէ նպաստաւոր հասարակական կարծիք հայոց հարցի համար։ Եւ միանգամայն նիւթական ու բարոյական միջոցների վատնում պէտք է համարել այդ թերթի վերստեղծումը։ Այդ թերթը տարիների ընթացքում չէ կարող անել այն, ինչ որ մի հատիկ յօդուած, մի հատիկ առաջնորդող կարող է անել «Temps»-ի կամ «Indépen. Belge» ի պէս թերթերի մէջ։ Եւրոպական դիպլօմատիան, պետական գործիչները բնաւ չեն կարդում «Pro Armenia»-ի պէս թերթեր, բայց հարկադրեալ կարդում են «Temps», «Times», «Berl. Tageblatt», «Новое Время», «Indépen. Belge» թերթերը։

Եւ, վերջապէս, պէտք է հասկանալ, որ հայոց հարցին նուիրված մի թերթ անպայման պէտք է հակառուսական ձգտումներ չունենայ, հակառուսական զգացումներով համակված չը լինի։

Պէտք է այն էլ նկատել, որ «Pour les peuples d'Orient» նոր թերթի ստեղծողները մասնաւոր մարդիկ են, որոնց արարքի համար հայ ժողովուրդը ամենևին չէ կարող պատասխանատու ճանաչվել։ Բայց պէտք է, որ հայ հասարակութիւնը միջոցներ ձեռք առնէ կազմակերպելու պրօպագանդա յօգուտ հայոց հարցի ռացիօնալ և նպատակայարմար եղանակով։

Հ. Առաքելեան

(Կը շարունակվի)

ԱՐՁԱԳԱՆՔՆԵՐ ԹԻՒՐՔԱՀԱՅԱՍՏԱՆԻՑ

Վան, 13 դեկտեմբերի

Ռաֆայէլ Երէցեանի ու տէր-Մարտիրոս քահանայի սպանութիւնը առաջ բերեց մի կարգ հայերի մէջ վրէժխնդրութեան զգացումների բորբոքումն, որից առաջացան շատ ցաւալի դէպքեր Կարկառում։ Հոկտեմ. ամսում Ռաֆայէլի սպանութեան ազդանշանը տուել էին կարկառցի հաջի Եազուբ և նոյն գիւղացի մօլլա Մուհիէդդին. սրանք գաւառի ազդեցիկներից էին. ուստի եղած ցուցումների հակառակ՝ կառավարութիւնը չէր ձերբակալել նրանց. իսկ իբրև ոճրագործ ձերբակալած 23 քիւրդերին արձակել էր բանտից, պահելով միայն երկուսին։ Արդ՝ յիշեալ հաջի Եազուբ նոյեմբեր ամսի վերջերում իր որդու, երեք ուրիշ քիւրդերի, մի ոստիկանի և մի հայ հարկահաւաքի ուղեկցութեամբ Խրօրդենց անուն հայ գիւղն է գնում իր գնած տասանորդական տուրքի ապառիկները հաւաքելու։ Այնտեղ նրանց շրջապատում են զինված հայեր, ըստ կառավարութեան տեղեկագրի, թւով մօտ 50, կրակում են նրանց վրա և սպանում ամենքին էլ, բացի հայ հարկահաւաքից, որ կառավարութեանը գալիս և իմաց է տալիս դէպքը ու իսկոյն բանտարկվում, որպէս մեղսակից։ Հրացանի ձայները լսելիս՝ Կարկառ գիւղից ուրիշ երկու քիւրդեր էլ նոյն տեղը դիմում և նրանք էլ սպանվում են. յաջորդ օրն էլ կարկառցիները մի ոստիկանի հետ յարձակումն են գործում Խրօրդենց գիւղի վրա, բայց ոստիկանը սպանվելով միւսները յետ են դառնում։ Մի քանի օրից յետոյ էլ մօտակայ Մօկու գիւղի քիւրդ բնակիչներն սպանում են համագիւղացի երեք անմեղ հայ գրագիրների ի վրէժխնդրութիւն հաջի Եազուբի և ընկերների սպանութեան. սրանով 11-ի է հասնում սպանվածների թիւը Կարկառում, որոնցից 2 ոստիկան, 6 քիւրդ և 3 հայ։ Կառավարութիւնը իսկոյն մի զօրագունդ ուղարկեց Կարկառում վրէժխնդրական ուրիշ ակտեր արգելելու և յանցաւորներին ձերբակալելու նպատակով, միևնոյն նպատակով զօրագնդին ուղեկցում էին նաև քաղաքիս միւֆթին (կրօնապետ) և մի թիւրք երեւելի՝ Սադըկ էֆէնդի. թէև նրանց չաջողվեց յանցաւորներին ձերբակալել, բայց աջողվեց արգելել քիւրդերի ուրիշ վրէժխնդրութիւնները հայերի վրա. նրանք խօսել են քիւրդերի հետ այն տոնով, որ իբր թէ այժմ վրէժխնդրութեան յարմար ժամանակ չէ, որ կառավարութիւնը պատերազմում է բալկանեան քրիստոնեայ ազգերի հետ, որոնց կողմն են ուրիշ քրիստոնեայ պետութիւններ՝ և թէ, խռովութիւնների դէպքում, ռուս բանակը իսկոյն արշաւանք է կը գործէ Հայաստան։ Ռուսական արշաւանքի կօշմարն է զսպում թիւրք և քիւրդ մոլեռանդների վրէժխնդրութիւնը հայերի վրա, եթէ ոչ՝ այլ կերպ չէր կարող զսպվել նա մի ժամանակ, երբ թիւրք բանակը պատերազմում է գեավուրների դէմ և երբ հայկական հարցը կրկին հրապարակ է եկել իր նոր փուլերով։

Սրան քիչ չէ օգնել Վանի ռուսական հիւպատոսը, որ քանի անգամ, նոյնպէս էլ Կարկառի դէպքում, պաշտօնապէս ազդարարել է վալի Իզզէթ-բէյին, որ զգոյշ կենայ երկիրը խաղաղ պահելու և պահպանելու հայերը քիւրդերի վրէժխնդրութեան դէմ, հակառակ պարագայում Ռուսաստանը իր վրա է վերցնում քրիստոնեաների պաշտպանութեան հոգը։ Կարկառի դէպքի ժամանակ այս մտքով նոյնիսկ ստորագրութիւն է առել նրանից։ Իսկ վալիի ու քիւրդ չէյխերի կողմից այս մտքով յորդորներ եղել են բոլոր քիւրդ երեելիներին ու աւազակներին, մի պարագայ, որ ամենափայլուն ապացոյց է, թէ կառավարութիւնը երբ ուզում է, կարող է արգելել քիւրդերի չարագործութիւնները. և քիւրդերը լսում են այժմ կառավարութեան այս յորդորներին, դադարեցրած լինելով առժամապէս իրանց չարաչարութիւնները։

Գործում է միայն Սմկօն Պարսկաստանի սահմանակից Աղբակի գաւառում. նոյեմբեր ամսում գաւառում սպանվեցին երկու հայեր, որոնցից մէկը իր զինուորական պայմանաժամը լրացած լինելով՝ իր գիւղը վերադառնում էր. Հասպղուն գիւղի 700 ոչխարները յափշտակեցին, նոյնպէս էլ Էրնկեանի ու Բժնկերտ գիւղերի ոչխարներն ու Խանասորի մօտ մի հայ ուղևորի ինչքերը։ Նաև առևանգեցին ու խալամացրին երկու հայ-կանանց՝ Հասպղուն և Ձալլուն գիւղերում՝ որոնց ամուսինները իրանց զինուորական պարտականութիւնն են այժմ կատարում Վանում և Երզնկայում։ Քիւրդերը, ասում են, սպառնացել են Աղբակի բոլոր հայ գիւղերը թալանել, ի վրէժխնդրութիւն նրան, որ իբր չէյխ Սայիդ Թահան Պարսկաստանից ընդ հսկողութեամբ Բաշ-Կալէ փոխադրելիս, նրա ուղեկից հայ զինուորները նեղութիւն են պատճառել նրան։ Առաջնորդ Սարաճեան եպիսկոպոսը գրեց Վեհ. Հայրապետին և խնդրեց, որ ռուսաց կառավարութեան միջոցով զսպել տայ Պարսկաստանում ապաստանած քիւրդ աւազակներին։ Հայ զինուորների կանանց առևանգումը սաստիկ զայրոյթ առաջ բերեց տեղիս հայ զինուորների մէջ, որոնցից իբր 300 հոգի անցեալ կիրակի միտինգ սարքելով Արարք Թաղի վարժարանում իրանց վիշտն ու զայրոյթը յայտնեցին, որ մինչ իրանք զինուորական պարտականութիւնը կատարում են և ծառայում հայրենիքին, իրանց պատիւը յանձնելով կառավարութեան պաշտպանութեանը, քիւրդերը անպատիժ կերպով խաղում են իրանց պատուի հետ ու յափշտակում են իրանց կանանցը. այս մտքով բողոքներ ուղարկեցին տան կառավարութեան, իսկ հակառակ դէպքում սպառնացել են գցել զէնքերը։

Ամսիս 8-ին մի հայ 15-ամեայ պատանի ծանր կերպով վիրաւորեց մի թիւրքի քաղաքումս. վերջինս պատանուն անբարոյականութեան նպատակով հետապնդել էր։ Պատանին փախել է։

Մտրակ

ԹԷ ԻՆՉՊԷՍ ԵՄ ՀԱՍԿԱՆՈՒՄ ԻՐԵՐԻ ԴՐՈՒԹԻՒՆԸ ԹԻՒՐՔԱՀԱՅԱՍՏԱՆՈՒՄ *)

Մենք մօտեցանք ներկայիս պայմաններին։ Այսօր քիւրդերը կը սպասեն, մինչև որ Թիւրքիան հաշտութեան դաշինքը կապի բալկանեան դաշնակցութեան հետ, վերջացնի և իր գլուխը իր ձեռքը գցի, այնուհետև կը նայեն, թէ ինչ է անում նա իր հպատակ ազգերի վերաբերմամբ...

Բայց Թիւրքիան դեռ շուտ չի առնի իր գաղափարը։ Նա իր գլուխը կազատի, այո, բալկանեան դաշնակցութեան ձեռքից, ամեն մէկի ձեռքը գցելով իր մեծ մարմնի մի-մի կտորը, բայց դրանով բանը չի վերջանայ. դեռ այն կողմը կան մեծ պետութիւններ. մէկի աղն է պակաս, միւսի մաղը։ Վերջապէս թեափետված, այսպէս թէ այնպէս գլուխը կազատի նա արտաքին պահանջներից և կը սկսի իր պետութեան շինութեանը։ Արդեօք ինչ ուղղութեան կը հետևի նա։ Շատ անգամ այդպիսի ծանր պատերազմներից յետոյ, մանաւանդ երբ զէնքի աջողութիւն չէ ունեցել պետութիւնը, երկիրը ընկնում է յեղափոխութեան գիրկը, և սովորաբար կառավարութիւնը ևս դիմում է խիստ, ճնշողական միջոցների։ Պետական մեծ հանճար և տակտ է հարկաւոր, որ վարչութիւնը հասկանայ և ըմբռնի ժամանակի, դարի ոգին և իմաստը և ըստ այնմ վարվի, այլ ոչ թէ խաղ ածի կուտակված վառելանիւթի վրա։ Թիւրքերի յոռի կառավարութիւնն էլ ազգ և լեզու չէ թողել իր երկրի ներսը, որ սրտերը խոցոտած չը լինի, բախտն է, որ մինչև օրս պահել է Թիւրքիայի պետական շէնքը, եթէ ոչ՝ քրիստոնեայ ազգերը, նոյնիսկ անցեալ դարի սկզբին, պատառ-պատառ արած կը լինէին նրան։ Մի բուռը Լիբանանի կաթօլիկներ անգամ կարողացան ինքնավարութիւն ձեռք բերել, Ալբանիան և Մակեդոնիան յամենայն դէպս ինքնավարութիւնից պակաս բան չեն ստանայ այսօր, և այդ ինքնավարութիւնը pia desiderata կը համարեն իրանց համար թիւրքերը, եթէ մանաւանդ գերիշխանութիւնը իրանց մնայ, քան թէ՝ եթէ այդ երկիրները միացվէին բալկանեան պետութիւններին։ Միակ քրիստոնեայ խոշոր ազգութիւնը կը մնայ հայը. բայց հայը վտանգաւոր հպատակ չէ Թիւրքիայի համար. սա մենք բացարձակ ասում ենք։ Անհանգիստ տարրեր, սակայն, թէև ոչ քրիստոնեայ, կան և անպակաս են։ Մի կողմը թողնենք ֆրանսիական Լիբանանը, որ նոյնպէս անբաւական էր և դեռ պահանջներ ունի. մի կողմը թողնենք դրուզներին, որ ալբանացիներից շատ աւելի անհաշտ են դէպի թիւրքերը, կայ Արաբիա, Եմէն, որի տէրը այսօր՝ կարելի է ասել՝ իմամ Եահեան է. նա է, որ իշխում և կառավարում է երկիրը Սանայը բռնած. Իզզէթ փաշան (այն, որ եկաւ Զաթալջա խաղաղութեան-աջակցելու), այո, հաշտեցրեց իմամ Եահեային և միւս արաբական իմամներին (քիւրդերի չէյխերի դասակից) ոսկու զօրով, երբ թիւրքական բանակը ձեռքերը ծալած՝ քայլ անգամ չէր կարողանում անել Արաբիայում՝ բայց դրութիւնը և յարաբերութիւնը նոյնն է մնացել, և նոր փողեր, կամ՝ ճշգրտագոյն է ասել, նոր գանձեր կը պահանջվեն... և այս անգամ իմամին հաշտեցնելը այնքան էլ հեշտ չէ. խալիֆայութեան հարցը աւելի ևս բարձրաձայն կը հնչի... Կան և ռուսական նեղուցի հարցեր և անգլիական Պարսից ծոցի Սուլթանութիւնների և Պաղեստինի հարցեր։

Չարախնդութեամբ չէ, որ գրում եմ այս անախորժութիւնները. ընդհակառակը՝ սրտի ցաւով. նախ և առաջ ես հայ եմ, իսկ հայ ազգի տենչանքը միշտ և ամենուրեք եղել է, է և կը լինի խաղաղ դիրք և խաղաղ գործունէութիւն։

Մեր ասելիքը քիւրդերի մասին է։ Այո, նոր հարց է ծագում թիւրքական հօրիզոնի վրա, քիւրդական հարց, և այդ հարցի տէրը և պաշտպանը նոյնիսկ իրանք քիւրդերն են. ոչ մի պետութիւն բարոյական յանդգնութիւն չի ունենայ պաշտպան կանգնել քիւրդերին, քանի որ նրանք դարերով ցոյց են տուել իրանց իբրև աւարառու, մարդասպան աւազակներ։ Եթէ պաշտպանութիւն չեն ցոյց տայ պետութիւնները, բայց նաև արգելք չեն լինի նրանց, երբ նրանք ըմբոստանան Թիւրքիայի դէմ։ Սակայն կայ մի հատիկ միայն պետութիւն, որ բարեբաղդաբար սև գրող է հանդիսանում քիւրդերի ապագայ սխրագործութիւնների դէմ, մանաւանդ եթէ նրանք, իրանց չէյխերի շշուկներով և ցեղապետների հարայ-հրոցով գրգռված ժամանակները, ոտքի տակ տան և անզէն ռահաթ հայերին. դա հարևան պետութիւնն է, ռուս քրիստոնեայ պետութիւնը։ Քիւրդերը այդ շատ լաւ են հասկանում և գիտեն, որ իրանց երազների վերջ դնողը կարող է լինել ոչ Թիւրքիան, այլ ռուսը. և նրանք սոսկում են այդ մտքի առաջ։

Մի անգամ, երբ քիւրդը բռնեց իր զինուորական ուղին, այլ ևս հաշտութիւն չը կայ Թիւրքի հետ, որովհետև, ինչպէս ասացինք, նա զզվում է Թիւրքից, ատում է նրան անվերջ, անհաշտելի, թէև այսօր խոնարհվում է՝ իբրև ստրուկ։ Եւ Թիւրքիային հեշտ չի լինի այլ ևս լծի տակ քաշել ընդվզած քիւրդերին. Քիւրդստանում երկաթուղիներ չը կան, կենտրոնից հեռու ընկած տեղեր են, անանցանելի կիրճեր ու սարեր, մեծ տարածութիւն, լիքը քիւրդերով և շատ քիչ թիւրքերով։ Զէնքով հարուստ է քիւրդը, ձիերով՝ նոյնպէս, վարժված թէ մէկին, թէ միւսին. ասպատակական կեանք. այսօր այստեղ գիւղ կայ, վաղը դատարկ է նա։ Հայի բարեացակամութիւնը ի հարկէ շատ բանում կարող է օժանդակ լինել քիւրդին, բայց ապստամբութիւնը հայի պատմական դերից դուրս է։ Թիւրքը այնու ամենայնիւ քիւրդերին կը ջարդի, կը զսպի, բայց դա շատ թանգ կը նստի նրան. եթէ մակեդոնական չէտնիկներին մինչև օրս վերջ տալ չը կարողացաւ Թիւրքը, ապա ինչ անէ քիւրդերին, որոնց ամեն մի ցեղը մի կազմ և պատրաստ չէտնիկ է, ուստի և երկար ժամանակ, գուցէ տարիներ կը պահանջվեն նրանց սանձահարելու համար։ Իսկ այդ շատ վտանգաւոր կարող է լինել Թիւրքիայի համար. ապստամբութիւնը, ապստամբութեան ետևից ընկնելը վարակիչ բան է ճնշված ազգերի համար. վառելանիւթ շատ է կուտակված Թիւրքիայում, ինչպէս ասացինք։

Այժմ շօշափելի հարց տանք մեզ, թէ ինչ պէտք է անեն հայերը այս բոլոր խառնիճաղանճ մտքերի և դիրքերի հանդէպ. «հայեր» ասելով, ես հասկանում եմ ազատ, ինքնագլուխ հայերին, այլ ոչ քիւրդ ցեղապետներին ենթակայ, ստրուկ հայերին, որոնք ազատ չեն չենթարկվելու ցեղապետ աղայի կամքին և որոնք, ուրեմն, ուզեն-չուզեն պէտք է նրանց հլու կամակատարը լինեն... ուրեմն ինչ պէտք է անեն հայերը։

Բայց նախ և առաջ ընդհանուր ջարդի, կոտորածի չենթարկվելու հարց կայ, որին մենք պատասխանեցինք, թէ, մեր կարծիքով, Թիւրքերը այսուհետև կը զգուշանան կոտորածներ սարքելուց։ Լաւ ըմբռնենք, որ կոտորածը գալիս է վերևից, աւելացնենք՝ և միայն վերևից։ Թիւրք ամբոխը ինքնաբերաբար երբեք չի կոտորի հայերին։ Ասենք և մեր մի կարծիքը, որ կոտորած կարող են սարքել իրանց գլխին միմիայն իրանք հայերը, եթէ նրանք անմտաբար սպառնական դիրք ընդունեն դէպի, դիցուք, Թիւրքիայի յոռի վարչութիւնը, որ, ըստ իս, անթոյլատրելի է։

Քիւրդերը նոյնպէս չեն սարքի հայերի կոտորած. դա պատմութեան մէջ տեղի չէ ունեցել և չի էլ ունենայ։

Բայց հայի դարդն ինչ է Թիւրքահայաստանում։

Առաջին դարդը Թիւրքաց յոռի վարչութիւնն է։

Մեր կարծիքն է սրան դիմադրել խաղաղ միջոցներով, այլ ոչ զէնքով և ոչ սպառնալիքով։

Երկրորդ դարդն է հողային հարցը. հողերը գրաւված են քիւրդերի կողմից։

Սրան դիմադրել նոյնպէս խաղաղ միջոցներով. բողոքներ ներկայացնելով վարչութեանը և պատրիարքարանին, որպէս զի միջոցներ գործ դրվեն պետութեան ձեռքով. նա կամ հրամաններ կարձակի, կամ դատական յանձնաժողովներ կը սահմանի և կամ մի յայտնի գումար կը յատկացնէ կամ հայերին՝ հողի փոխարէն և կամ քիւրդերին՝ իբրև հողի վճար։ Նոյն իսկ հայերը կարող են հիմնել հողային ընկերութիւններ։ Բայց երբեք հայերը իրանց պահանջները չուղղեն քիւրդերին՝ մեծերին կամ փոքրերին. հողի հարցը այսօր քիւրդերի համար դարձել է այն, ինչ կարմիր լաթը սպանական կռուող ցուլի համար։ Եւ առ հասարակ՝ հայը պէտք է ամեն ջանք գործ դնի՝ ապրել քիւրդի հետ բարեկամաբար, հաշտ և համերաշխ։

Երրորդ դարդը հայի՝ պատւի, կեանքի և գոյքի անապահովութիւնն է գլխաւորապէս քիւրդի երեսից. սա հետևանք է քիւրդի վայրագութեան, վայրենութեան, ծուլութեան՝ հալալ աշխատանքից խորշ տալով. հետևանք է քիւրդի ընչաքաղցութեան, աւազակային բնաւորութեան։ Եթէ միջանկեալ ասենք, որ քիւրդը առհասարակ վախկոտ է և վատ մարտիկ (խօսքս ի հարկէ բացառութիւնների մասին չէ, որպիսին է, օրինակ, քաջ Սմկօն), ապա ինքն ըստ ինքեան պարզ է, թէ այս երրորդ և համատարած ամենօրեայ տանջող դարդի դէմ ինչ միջոցների պէտք է դիմեն հայերը։ Ուրեմն քիւրդի աւարառութեան, յլկումների, առևանգումների, սպանութեանց դէմ՝ ինչ միջոց գործ դնել։

Միակ միջոցը ինքնապաշտպանութիւնն է. դրամ, զէնք և, որ գլխաւորն է, վճռողականութիւն և դիմադրական քաջ ոգի։

Եւ դրանով յետ մղելով երկչոտ քիւրդ աւազակին՝ տեղիք չեն տայ հայերը ոչ մի անբաւականութեան։

Շեշտեմ, որ զէնքը ես անհրաժեշտ եմ համարում աւազակներին դիմադրելու համար, և, այո, միանգամայն ներելի է այդ, ամեն մարդկային տեսակէտից, բայց թէ յուսալ՝ զէնքով անել համատարած ջարդերի առաջը՝ դա երազ է։ Երազ է, որովհետև նախ այդքան զէնք ձեռք բերել անհնարին է, և երկրորդ՝ որ և աւելորդ է և անպէտք, որովհետև, ինչպէս վերև ասացինք, կոտորածներ սարքողը կարող է լինել միմիայն պետական վարչութիւնը, դրդված ինչ-ինչ պատճառներից, ուղիղ թէ սխալ. իսկ այդ դէպքում սրիկայ ջարդարարների ետևին կանգնած է զօրքը, որին դիմադրել անհնարին է։ Մնում է համազգային ապստամբութիւն, որի մասին միայն խենթերը կարող են մտածել, որից, փառք Աստուծոյ, ազատ ենք հայերս։ Մենք ոչ բուլղարներ ենք, ոչ սերբեր. մենք թշուառ հայեր ենք։

Ահա թէ ինչպէս ենք մենք հասկանում իրերի դրութիւնը Թիւրքահայաստանում։

Բայց դարձեալ ամիսները հաւանօրէն մեզ առիթ կը տան նորից դիմելու այս հրատապ խնդրին։

Բժշկապետ Բ. Նաւասարդեան

*) Տես «Մշակ» № 287.

ԹԻՒՐՔ ՄԱՄՈՒԼԸ ԵՒ ՀԱՅԵՐԸ

Թիւրք ազգայնականների օրգան «Իֆհամ» թերթում Քէօթահիայի նախկին մէբուս Ֆէրիդ բէյ շատ նշանակելի տողեր է գրում այդ լրագրի դեկտ. 9-ի համարում։ Այդ տողերը ցոյց են տալիս, թէ երբեմն հայերը շոյելու նկրտող այս թերթը որքան թունալից ոգի է սնուցանում հայ տարրի դէմ, իբր արդիւնք անշուշտ այն մտայնութեան, որի թարգմանն է հանդիսանում այդ թերթը։

Ահա այդ նշանաւոր տողերը, որ ամբողջովին առաջ ենք բերում՝ քաղելով «Մանզումէի Էֆքեար» թերթից։ Յօդուածը կրում է «Թիւրքերը և հայերը» խորագիրը.

«Անատոլ Լը Ռուա Բօլիէօյի բացատրին նման՝ հայերը տնտեսական գործունէութեան տեսակէտէն մէկուկէս հրէայ կը սեպուին և հողէն ու հողը արդիւնաբերող ձեռնարկներէն հեռու պիտի մնան... Հայը վաճառաշահ քաղաքներու մէջ հաւաքուած է, մինչ թիւրքը գիւղերու և ածուներու մէջ ցրուած է։ Այս երկու տարրերու մէջ ընկերական բուռն միութիւն մը յառաջ չի կրնար գալ։ Հասարակական տեսակէտով այս այսպէս ըլլալէն զատ՝ քաղաքականապէս ալ այս այսպէս է։

«Արևելեան Անատօլուի կարգ մը վիլայէթներուն մէջ ցանցառ թիւով (սէյրէկ) տարածուած և անդին օսմանեան պետութեան ամեն մասին մէջ փոքրամասնութիւն կազմող հայերը քաղաքական աշխարհին մէջ շատ շատ ազատական կուսակցութիւններէն մէկուն պատկանելու քաղաքական ուղղութիւնը կրնան հետապնդել։ Ասկէ զատ՝ իրենց ընկերքը երևակայական ցնորքներ միայն կրնան ըլլալ, որոնք իրենց վնաս հասցնելէ զատ՝ ուրիշ արդիւնք մը չի կրնար տալ... Յայտնի է, թէ կարգ մը արևելքի երիտասարդներ հայ ազգը յիմար արարքներու կուզեն մղել, ինչ որ իրենց թուական նուազութեան և սահմանակից երկու պետութիւններու շահակցութեան հետևանքով շատ ցաւալի պարտութիւններու պիտի տանի զիրենք։

«Զենք կարծեր որ մեր հայ հայրենակիցները մոռնան այս պարագան։ Հետեւաբար իրենց օրինաւոր ազատութիւնը պաշտպանելէ զատ ուրիշ ուղղութեան պէտք չէ հետամտին հայերը և Թիւրքերուն հետ ալ քաղաքականապէս համաձայնութիւն մը կնքեն։

«Երկու ընկերակից ցեղերու միջև ցաւալի վիճաբանութիւններու ծագումը իրաւրապէս ցաւալի է։

«Մեր հայ պաշտօնակիցները այս սխալը կուզեն մեզի վերագրել, ըսելով որ իրենք այդ լուրերը եւրոպական մամուլէն կառնեն և թէ այդչափ լուր մը իրենց շատ պէտք չէ տեսնել... Թող ներուի մեզ ըսել, թէ այդ խօսքերը ճիշտ չեն։ Մամուլի կը պատկանինք և գիտենք, որ այսօրուան եւրոպական թղթակիցները իրենց հեռագիրները Վանէն, Մուշէն, Սասունէն չեն քաշեր։ Անոնք դիւրութեամբ մը Կ. Պոլսոյ թերթերէն կընդօրինակեն։ Ետոյ՝ բազմաթիւ ապացոյցներով երևան եկած է, որ բոլոր հրատարակուած լուրերը ափ մը պոլիտիկոսներու հնարած բաներն են։ Առաջամարտի չեղող մեր շատ մը հայրենակիցները ձեռքերնին սիրտերնուն դնելով կը խոստովանին այս պարագան։

«Նշանակալից կէտ մը եւ կայ, այն ալ իթթիհադական կառավարութեան տապալումէն վերջ այս պայքարին ծագում առնելն է։ Որքան ատեն որ իթթիհադականները պաշտօնի գլուխ կը գտնուէին, հայերուն ընթացքը յայտնի էր։ Երեսփ. ժողովին մէջ կառավարութեան ամենամեծ պաշտպանները՝ արքայէն աւելի արքայական Դաշնակցութեան մէբուսները չէին միթէ։

«Խեղճ Տաղաւարեան էֆէնդին հակառակորդ կուսակցութեան միակ հայ անդամը չէր մնացած միթէ... ինչու այն ատեն բոլոր այս ողբալի տեսարանները չկային... Չկային, որովհետև իթթիհադականները իրենց աչքերը Սելանիկի շուրջ յառած՝ Անատոլուին կռնակ դարձուցած էին։ Անատոլուն «բարեկամ և զինակից դաշնակիցներուն» ձգուած էր... Արեւելեան նահանգներու կուսակալները պարտաւոր էին Դաշնակցութիւն կուսակցութեան արտօնագիրը ունենալու։

«Հայրենիքի շահերէն աւելի հայ մամուլը ծառայութեան իրբև չափանիշ նկատող այս կուսակալները չէն որ օրինական խընդիր մը եղող հողային խնդիրը վարչականապէս լուծելու ելան և տեղացի երկրագործները տէրութենէն պաշտպանեցին ու խռովայոյզ կացութիւն մը առաջ բերին... Խռովայոյզ կացութեան մը մատնած Արեւելեան Անատոլուի վրայ Ալբանիոյ համար եղածին նման զինուորական արշաւանք մը չծրագրուեցաւ։

«Ալբանացիներուն նման քիւրդերն ալ պէտք չէր միթէ բարեկարգել... Փառք Աստուծոյ, Իթթիհադը այդ սխալը չկրցաւ ի գործ դնել և տակաւին ժամանակ չգտած՝ կառավարութիւնը ձգել հարկադրուեցաւ։ Ներկայ կառավարութիւնը հայերուն հետ դաշնագիր մը չէր ստորագրած։ Ուստի պաշտօնի գլուխ անցնելուն պէս հաւասարութիւն սկսաւ կիրարկել։

[illegible]

...մը» որքան գրգռած է հայերը դէմ, և որքան վատ աչքով են նայում հայերի՝ օտար կառավարութիւններին դիմելու փորձի վրայ, մոռանալով այն բոլոր խաբէութիւնները և ատելութիւնները, որ գործադրել են հայերի նկատմամբ, շարունակ նոր օրերին խոստանալով, բայց լայն օրերին չը գործադրելով իրանց խոստումները։

ԲԱԼԿԱՆԵԱՆ ՊԱՏԵՐԱԶՄԸ

ՀԱՇՏՈՒԹԵԱՆ ԲԱՆԱԿՑՈՒԹԻՒՆՆԵՐԻ ՇՈՒՐՋԸ

(Պետերբուրգի Հեռ. Գործ.)

24 դեկտեմբերի

Լօնդօն.—Ռէյտէրի գործակալութիւնը տեղեկացաւ երէկ երեկոյեան, որ, ի նկատի ունենալով երեկվանից մեծ պետութիւնների տուած խորհուրդները, հաշտութեան բանակցութիւնները վաղը չեն խզվի։ Այս հանգամանքը սակայն փոփոխութիւն չէ մտցնում երկուստեք ընդունված վճռի մէջ Ադրիանուպօլսի վերաբերմամբ։ Ի դէպ է ասել, որ վերջին տեղեկութիւնների համաձայն՝ հաւատում են, թէ մօտիկ ապագայում Ադրիանուպօլիսը անպայման անձնատուր կը լինի։ Կարծում են, թէ Թիւրքերը վաղը նոր առաջարկութիւններ կանեն սահմանի վերաբերութեամբ։

Վերջին երկու օրը կենդանի մըտքերի փոխանակութիւն տեղի ունեցաւ դեսպանների և հաշտութեան վեհաժողովի լիազօրների միջև։ Մեծ պետութիւնների միջամտութիւնը հնարաւոր է համարվում միմիայն Ադրիանուպօլսի անձնատուր լինելուց յետոյ, որ սպասվում է առաջիկայ 10 օրվայ մէջ։ Դաշնակիցները հասկանում են, որ կարող են քաղաքական բարդութիւններ ծագել պատերազմը վերսկսվելու դէպքում և պատրաստ են շարունակել բանակցութիւնները, յուսալով թէ Ադրիանուպօլսի հարցը կը վճռվի ինքնըստինքեան մօտիկ ապագայում։

Ռէյտէրի գործակալութեան տեղեկութիւնների համաձայն՝ պատգամաւորները, ձգտելով պահել Եւրոպայի համակրութիւնը, պատրաստ են ընթանալ զիջումների ճանապարհով. այդ պատճառով էլ վեհաժողովի այսօրվայ նիստը կարող է առեղծել նոր դրութիւն, որպիսին դաշնակիցները կարող են քննութեան առնել։ Դեսպանների խորհրդակցութիւնը նշանակված է այսօր, ցերեկվայ ժ. 3 ու 30 րոպէին։

Վեհաժողովի նիստում Թիւրքերը ներկայացրին նոր առաջարկութիւններ։ Հակիրճ քննութիւնից յետոյ յետագայ վիճաբանութիւնները յետաձգվեցին։ Պատգամաւորները ցրվեցին պալատից։

Պաշտօնապէս հաղորդվում է, որ Թիւրքական նոր առաջարկութիւնների հետ ծանօթանալուց յետոյ, համաձայն բալկանեան պատգամաւորների յայտարարութեան, վեհաժողովի զբաղմունքները դադար առան։

Բօլգարական պատգամաւորը յայտնեց «Պրէսս Ասօսիէյշընի» թղթակցին, թէ յայտնի չէ՝ երբ կը լինի հետևեալ նիստը, եթէ նա առ հասարակ կը կայանայ։

ՄԵՐՁԱՒՈՐ ԱՐԵՒԵԼՔԻ ԴԷՊՔԵՐԸ

(ԼՐԱԲԵՐԻ ՄԸ ՑՈՒՑԱՏԵՏՐԸ)

(Սեփ. թղթակցից)

Կ. Պոլիս, 7 դեկտեմբեր

✦ Բոլոր Թիւրքիոյ ժողովուրդները հեւ ի հեւ ուշադրութեամբ մը կը հետևին Լօնդօնի հաշտութեան բանակցութեանց և դեսպաններու հաւաքմանց արդիւնքին։ Թիւրքիոյ ճակատագիրը վճռող այս կրկին խորհրդակցութիւնները գրաւած են բոլոր ուշադրութիւնը երկրին։ Թիւրքերը կը յուսան դիւանագիտական ասպարէզի մէջ շահիլ՝ ինչ որ զէնքով կորսուած էին, և Բ. Դուռն կերևայ թէ Թիւրքերու այս յաւակնութիւնը աճելուն կը նպաստէ, միշտ յոյս ներշնչելով թէ միայն Մակեդոնիոյ ինքնօրէնութիւն տալով ամեն ինչ պիտի վերջանայ։

Հակառակ պարագային Թիւրքերը ինքզինքնին կարող կը հաշւեն պատերազմը շարունակելու։ Բուլգարաց պահանջները բլէֆ կը նկատուին, և ի վերջոյ կը յուսան, թէ Թիւրքական տեսակէտը պիտի յաջողին ընդունել տալ։

✦ Զրոյցի մը համաձայն, որ լրագրութեան մէջ ալ արձագանգ գտաւ, կըսուի, թէ Գար. էֆ. Նորատունկեան պիտի հրաժարի արտաքին գործոց մինիստրութենէն, սակայն մեզի անհաւատալի կը թուի այս լուրը։

Նորատունկեանի անկումը Քեամիլ-փաշայի դահլիճին անկումն է և առանց մէկուն միւսը գոյութիւն չի կրնար ունենալ։

9 դեկտեմբեր

✦ «Թանզիմաթը», որուն գլխաւոր խմբագրապետն է Լութֆի Ֆիքրի-բէյ, իր այսօրուան թիւին մէջ հետևեալ շատ տիպիկ տողերն է լոյս ընծայած, որ արժէ արձանագրել իբրև միակ գիտակից ձայնը Կ. Պոլսի մթնոլորտին մէջ տիրող ընդհանուր ամբարտաւանութեան շերտին մէջ։

«Թիւրք երգիծաթերթի մը մէջ հետևեալ կերպով պատկեր մը հրատարակուած էր.—Բալկանեան դաշնակիցները նստեր են և կերպասի ձեռով ներկայացուած Ռումէլին կը չափէն։ Ասոր տակ Թերթին խմբագրութիւնը սա տողերը գրեր է. «Տեսնենք ձեր արշըին համեմատ կերպաս պիտի տան ձեզի»։ Ամբողջ Ռումէլին մէկ ծայրէն միւսը թշնամիին գրաւման տակ կը հեծէ։ Այնչափ ժողովուրդ, մեծ ու պզտիկ ջարդուեր են, մեր կիները, աղջիկները բռնաբարուեր են, մեր սիրտէն արիւն կերթայ, և մենք հոս իբր թէ յաղթական եղեր ենք և Սօֆիա, Բելգրադ, Աթէնք գացեր ենք, ու այդ յաղթանակներուն վայել պատկերներ կը շինենք ու խօսքեր կը պոռչենք։ Մենք դժբախտաբար պարտութիւններէն շատ չենք ազդուեր, յանցանքը ասոր կամ անոր կը վերագրենք։ «Եթէ ատանկ չըլլար, անանկ կըլլէինք», կըսենք և ինքզինքնիս կը մխիթարենք։ Կը պատմուի, թէ վերջին ռուսական պատերազմին ատեն, ռուսերուն ձեռք գերի ինկած մեր զինուորները վագոններով Ռուսիա փոխադրուած ատեն, քեմէնչէ կը զարնէին և կըսէին. «Ռուս ըսածնիդ ինչ է որ։ Մենք Կըզըլ-Էրմաք կերթանք»։ Ճիշդ ասոր կը նմանի պարտութիւններու այս շրջանին մէջ վերոյիշեալ պատկերներ գծելնիս։ Ես կը վախնամ, որ Թիւրք ժողովուրդը պարտութիւնները չզգալով ինքզինքը բարւոքելու չաշխատի։ Թիւրք երգիծաթերթերը քանի մը փարայի շահու համար թող այս վնասը չհասցնեն երկրին։ Կամ թող լաւութիւն պահեն, և կամ իրենց երգիծանքը ուրիշ նիւթերու վրայ փորձեն»։

10 դեկտեմբեր

✦ Լոնդոնէն հասած տեղեկութիւնները քաջալերական ըլլալէ շատ հեռու ըլլալու են։ Խզումի վախը կը տիրապետէ հոս, զի լուածներուն նայելով դաշնակից բալկանեան պետութիւնք ամենածանր և անընդունելի պայմաններ կառաջարկեն, զորոնք Թիւրքերը ընդունելէն աւելի պիտի նախընտրեն պատերազմիլ։ Այս պարագային խալաֆական մոլեռանդութեան զսպումն շատ դժուար գործ մը պիտի ըլլայ։ Նոյնիսկ Քեամիլ-փաշայի դահլիճին անկումը հաւանական է, վասնզի վարչապետի համար կը ըսուի, թէ ամեն գնով հաշտութեան կնքուելուն հետամուտ է։

Հայորդի

ՎԵՐՋԻՆ ՏԵՂԵԿՈՒԹԻՒՆՆԵՐ

(Պետերբուրգի Հեռ. Գործ.)

24 դեկտեմբերի

Սօֆիա.—«Միրը» գրում է. «Հնարաւոր է, որ դաշնակիցների մինչև օրս արած բոլոր զիջումները կորցնում են այն ժամանակ իրանց ամբողջ արժէքը, ինչպէս այդ եղաւ status quo-ի հետ, պատերազմը յայտարարվելուց յետոյ։ Աւելի ուշացած հաշտութիւն կը կնքվի բոլորովին այլ պայմաններով, քան այժմեան պայմաններն են»։

Լօնդօն.—Ռէյտէրի գործակալութիւնը տեղեկացաւ, որ Թիւրքիային առաջարկվել է փոխատուութիւն կնքել, ապահովելով այն յատուկ զինուորական հարկերով։

Սօֆիա.—Աթէնքից ստացված այն տեղեկութիւնը, իբր բօլգար իշխանութիւնները ստեղծում են մի շարք դժուարութիւններ, որոնց նպատակն է արգելք լինել Սալոնիկ փախած Մակեդոնիայի մահմեդական բնակիչներին վերադառնալ իրանց օջախները, իրականութեանը չէ համապատասխանում. բօլգար իշխանութիւնները հեռու հայրենիք վերադարձողներին հակառակելու մտքից, ընդհակառակն ձեռք են առել միջոցներ պաշտպանելու մահմեդականների գոյքը իրանց տէրերի բացակայութեան ժամանակ, որ լաւագոյն ապացոյց է վերոյիշեալ տեղեկութեան սուտ լինելուն։

Բելգրադ.—Ալեխիոյից հաղորդում են, որ Թիւրքերը շարունակում են յարձակումներ գործել, դուրս գալով Սկիւտարի բերդից։ Սերբերը մարդ ուղարկեցին բերդապահ զօրքի հրամանատար Հասան Ռիզա-բէյի մօտ հարցնելու, թէ գիտէ՞ արդեօք զինադադարի մասին թէ ոչ։ Գնացած մարդը տեսնվեց Իբրահիմ-Թալէաթ-բէյի հետ, որ յայտնել է թէ, որովհետև Բ. Դուռը հրահանգներ չէ ուղարկել Հասան-Ռիզա-բէյին զինադադարի առիթով, ուստի և նա խնդրում է սերբ ներկայացուցչին անմիջապէս վերադառնալ իր տեղը։

Թէհրան.—Մինիստրների խորհրդում սկսվեց առանձին մասնաժողովի մշակած ընտրողական նոր օրէնքի նախագծի քննութիւնը։

Չիֆու.—Անկարգութիւններ ծագեցին ռոճիկները բաժանելու հողի վրա։ Զինուորները կրակ բացին բոլոր փողոցների ուղղութեամբ և սպանեցին 32 մարդու։ Ծանր վիրաւորվեց գեներալ Վինը. չինական շատ դրամատներ կողոպտվեցին. մի քանի տուն այրվեցին։ Հրացանաձգութիւնը մեղմանում է։

ՆԵՐՔԻՆ ՏԵՍՈՒԹԻՒՆ

ՄԻ ԴԱՍԱԽՕՍՈՒԹԵԱՆ ԱՌԻԹՈՎ

Ամեն անգամ, երբ դէպք է գալիս ինձ ներկայ լինելու մի հայ դասախօսութեան, միշտ միևնոյն յաւետ միտքն է ինձ պաշարում—արդեօք դասախօսը կանգնած է արժանաւոր բարձրութեան վրա։ Եւ զուր չէ իմ այդ հարցը. շատ-շատ անգամ նկատել եմ, որ հայ դասախօսը ցոյց է տալիս կամ իր կատարեալ բոբիկութիւնը նիւթի վերաբերմամբ և կամ, ների ինձ ասելու, յանդուգն տգիտութիւնը։ Մինչդեռ մեր ներկայ ժամանակները մեծ կարիք ունեն պատրաստված դասախօսութիւնների, ի հարկէ այնպիսի դասախօսի միջոցով, որ փորձնականապէս ցոյց տար թէ մտքի հետևողականութիւն և թէ հետաքրքրութիւն շարժէր ունկնդիրների մէջ։

Այդ, կրկնում ենք, շատ անհրաժեշտ է մանաւանդ այժմեան կեանքի գնահատումների ժամանակ, երբ ամեն մի առողջ միտք արժանանում է պարսաւանքի ինքնակոչների կողմից։

Եւ ճիշդն ասած, խորին նախապաշարմունքով ընդունեցի իմ մի բարեկամի առաջարկը՝ այցելել Ա. Մանտինեանի դասախօսութիւնը, որը կազմակերպված էր Կ. Հ. Բարեգործ. Ընկերութեան դահլիճում կիրակի օրը, ամսիս 30-ին, «Պատանի» ալմանախի խմբագրութեան նախաձեռնութեամբ։

Բայց խոստովանում եմ, որ բոլորովին այլ բան տեսայ։ Նախ որ դահլիճը ծայրից ծայր լիքն էր մատաղ սերնդի ներկայացուցիչներով. այստեղ կը տեսնէիք բոլոր այն պատանիներին, որոնց մենք սովոր ենք պարսաւել նրանց անտարբերութեան և սառնութեան համար։ Մինչեւ 2 և կէս ժամ տևող դասախօսութեան ընթացքում, ես չը լսեցի ոչ հազ, ոչ աղմուկ, ոչ մասնաւոր խօսք. ուշադիր օրիորդներից մի քանիսը նոյնիսկ արձանագրում էին իրանց հետաքրքրող կէտերը տետրակների մէջ... Իրօք մխիթարական երևոյթ, որ գալիս է ապացուցելու, թէ որպիսի ծարաւ է նըկատվում մեր պատանիների մէջ դէպի առողջ խօսքը, կենդանի և վառվռուն միտքը։ Չէ՞ որ մեր ուսուցիչներից մի բերանը բացեն, ձեզ կասեն, որ մեր աշակերտութիւնը ընկած է, չէ հետաքրքրվում առարկայով, դասերը չէ սերտում և այլն և այլն... Կեանքը ցոյց է տալիս, թէ որքան ճշգրութիւն կայ շաբլօն ուսուցչի ասածների մէջ։

Բարեբաղդաբար, դասախօսն էլ արդարացրեց իր վրա դրած յոյսերը։ Ձեր էի ես թերահաւատութեամբ վերաբերվում նիւթին. «Ինչպէս պէտք է գրել»—ահա նիւթի թեման։ Եւ միթէ այդ խնդիրը կարող է հետաքրքրել լայն խաւերին մտածում էի ես։ Արդեօք այդ նեղ, սահմանափակ թեման, մի թեմա, որի շրջանակները չեն շրջկալում ոչ գովասանք մեծերի հասցէին, ոչ գիտաւորեալ մեծարանք, կարող էր լոյս ու ճառագայթներ սփռել...

Մինչդեռ Ա. Մանտինեան դուրս եկաւ պատւով։ Նա խօսում է այնքան պարզ, չեշտաւորումներով և տիրապետում է նիւթին այնպիսի կատարելութեամբ, որ նրան լսում են մեծ ուշադրութեամբ և խորին համբերութեամբ։

Եւ Ա. Մանտինեանի դասախօսութիւնից, համարձակ կարելի է ասել, դուրս էին ցայտում լուսաւոր շողքերի փունջեր, բէալ մտքերի փայլուն եզրակացութիւններ։ Հանդիսականները չէին ուզում դուրս գալ դահլիճից. նրանցից շատ-շատերը մըտքերի փոխանակութիւն էին անում սանդուղքի վրա, նոյնիսկ դուրսը, փողոցում։

Սպասում էք նիւթի բովանդակութիւնը։ Ես չեմ բերի նրան։ Ես կը ցանկայի, որ Ա. Մանտինեան կրկնէր նոյն նիւթը և ամեն մէկը մեզանից գնար և լսէր։ Կարևոր չէ անպայման գրող լինել։ Այստեղ դուք կը լսէք, թէ որպիսի լուրջ, խոշոր պատրաստութիւն պիտի ունենայ վիպասանը կամ դրամատուրգը, բանաստեղծը նոյնիսկ այն դէպքում, երբ օժտված էլ լինի բնատուր ձիրքով. ինչպէս սրբութեամբ պիտի մօտենայ նիւթին, որչափով ուսումնասիրի իր շրջանը, ազգը, որքանով պիտի տոգորված լինի եւրոպական լուսաւոր մտքով, որչափով պիտի նուիրվի լեզուի ու ուսումնասիրութեան, որտեղից քաղէ նիւթերը, գրական ո՛ր հովերը, որպիսի՛ դէմքերը պէտք է լուսաբանել և ո՛րչափով մեր գրողների մեծագոյն մասը կանգնած է շաբլօն դէմքերի արտադրութեան վրա, ինչպիսի քննադատութիւն պիտի լինի, ինչպէս պիտի վերաբերվի հեղինակը անբարեխիղճ քննադատութիւններին և այլն և այլն... Խնդիրներ, որոնք պէտք է հետաքրքրեն ո՛չ միայն գրագէտին, այլ և ամեն մէկին, ով կամենում է սովորել, գնահատել գեղագիտական երկերի արժանիքը և տեսնել թէ որպիսի բարձրութեան վրա են կանգնած եւրոպական մտքի ստեղծագործութիւնները և մերոնց արտադրութիւնները։

Կրկնում եմ, շատ կը ցանկանայի, որ այսպիսի առողջ և խոհուն դասախօսութիւնները յաճախ կրկնվէին և լայն չափերով, այն ժամանակ հաւատացած եմ, որ տեղիք չէինք ունենայ մեղադրելու ոչ մեր նոր սերունդը և ո՛չ էլ պարսաւելու մեր կեանքը։

Ե. Սոլովեան

ՄՈՍԿՎԱՅԻ ՀԱՅՈՑ ԵԿԵՂԵՑՈՒ ԵՐԿՐՈՐԴ ՔԱՀԱՆԱՅԻ ԸՆՏՐՈՒԹԻՒՆԸ

Մոսկվա, 8 դեկտեմբերի

Երէկ, դեկտեմբերի 9-ին, նշանակված էր Մոսկվայի հայոց եկեղեցու ծխականների երկրորդ ժողովը՝ քահանայական խնդիրը վերջացնելու համար։

Ժողովը բացեց եկեղեցական խորհրդի նախագահը և խնդրեց ներկայ ժողովի համար նոր նախագահ ընտրել։ Ձայների մեծամասնութեամբ նախագահ ընտրվեց Մ. Տէրեան, իսկ քարտուղար՝ Ս. Տէր-Սարգսեան։

Նախագահը նախ պարտք համարեց խընդրել ժողովականներին լրջմտութեամբ վերաբերվել գործին։ Նախկին ժողովի արձանագրութիւնը վաւերացնելուց յետոյ, նախագահը ցաւ յայտնեց, որ անձնական հաշիւներով տարվելով ոմանք յերիւրանքներով և ամեն բան թարս ներկայացնելով տեղիս «Моск. Газета» թերթում ստայօդ յօդուած են զետեղել նախկին ժողովի մասին, որով գայթակղեցնում են զուր տեղը և ռուս հասարակութեանը։ Ապա անցնելով ընտրութեան խնդրին՝ յայտնեց, որ նախկին ժողովում բաւական խօսվել է յանձնաժողովի, ինչպէս և միակ լուրջ թեկնածու Արսէն սարկաւագի մասին. կրկնել նոյնը այժմ կարիք չը կայ, այլ միայն քուէարկել, թէ ցանկալի է յանձնաժողով, թէ ոչ։

Թեր և դէմ թեթև վիճաբանութիւնից յետոյ՝ հարցը դրվեց քուէարկութեան, որից երևաց, որ ժողովը աւելորդ է համարում յանձնաժողովի գոյութիւնն այս խնդրում։

Ապա նախագահը անցաւ թեկնածութեան խնդրին, յայտնելով որ ժողովականների մեծամասնութիւնն ունի իր թեկնածուն՝ Արսէն սարկաւագը. Կովկասից երկու քահանայ խնդիր են ուղարկել. եթէ ուրիշ թեկնածու կայ, թող առաջարկվի, որ ժողովի քուէարկութեանը դնել կարողանայ։ Ժողովականներից մի-երկուսն առաջարկեցին մի երկու քահանաների թեկնածութիւնը։ Բայց երբ նախագահը բացատրեց, որ հարկաւոր է կամ այդ քահանաների գրաւոր համաձայնութիւնը և կամ առաջարկողների երաշխաւորութիւնը՝ որ այդ քահանաները ժողովից և նախագահից չը նեղանան, եթէ իրանց թեկնածութիւնը չանցնի, առաջարկողները յետ վերցրին իրանց առաջարկը։

Այնուհետև նախագահի առաջարկով ժողովը բաց քուէարկութեամբ յայտնեց իր ցանկութիւնը՝ անցնել քուէարկութեան։

Քուէարկութեան դրվեց կովկասցի երկու քահանաների, որոնք խնդիր էին տուել, և Արսէն սարկաւագի թեկնածութիւնը։ Նախ քան քուէարկութիւնը՝ Արսէն սարկաւագի թեկնածութեան հակառակող խմբակի ներկայացուցիչները նորից փորձ արեցին նրա թեկնածութիւնը տապալել։

Թեր և դէմ բուռն և երկար վիճաբանութիւններից յետոյ, ժամը արդէն 7-ն էր, երբ նախագահը անցաւ քուէարկութեան։ Դրվեցին տուփերը։ Քուէարկութեան ժամանակ ցուցակով ստուգվում էր իւրաքանչիւր ծխական։ Գաղտնի քուէարկութեամբ 84 ձայնով ընդդէմ 12-ի Արսէն սարկաւագ Սիմէօնեանը ընտրվեց քահանայացու։ Երբեք Մոսկվայի հայ գաղութը այսքան գիտակցական և յամառ պայքար չէր մղել։ Նա 7 ժամվայ անդադար պայքարից յետոյ (ժողովը սկսվեց ժամը $12^1/_2$-ին և վերջացաւ $7^1/_2$-ին) իր քուէով պաշտպանեց արդարութիւնը։ Ժողովականները իրանց ջերմ շնորհակալութիւնը յայտնեցին շնորհալի նախագահին, որ 7 ժամ շարունակ հմտութեամբ կառավարեց այս բազմամարդ ժողովը։

Ժողովը փակվեց արձանագրութեան սեւագրութիւնը վաւերացնելուց յետոյ։

Ց. Թադէոսեան

ՆԵՐՔԻՆ ԼՈՒՐԵՐ

✦ Երէկ, դեկտ. 25-ին, Քրիստոսի Ծննդեան առաջին օրը ուղղափառ դաւանութեան Ալեքսանդր Նեվսկու անուան զինուորական տաճարում պատարագից յետոյ, Վրաստանի էկզարխ Իննոկենտի արքեպիսկոպոսը կատարեց գոհաբանական մաղթանք։ Ներկայ էին կոմս Ի. Վօրօնցով-Դաշկով՝ կոմսուհի Ելիզավէտա Անդրէևնայի հետ, փոխարքայի երկու օգնականները, խորհրդի անդամները, գեներալիտէտը և պաշտօնեայ զինուորական և քաղաքացիական հիմնարկութիւնների ներկայացուցիչները։ Մաղթանքի ժամանակ Արսէնալի սարից պարպվեց 21 թնդանօթ։

✦ Վրաստանի էկզարխ Իննոկենտի արքեպիսկոպոսը Թիֆլիս ժամանելուն պէս այցելեց դեկտ. 23-ին Կովկասի փոխարքայ կոմս Ի. Ի. Վօրօնցով-Դաշկովին։

✦ Վերադարձաւ և փոխարքայի կարգադրութեամբ ստանձնեց իր պաշտօնը փոխարքայի դիւանապետ հօֆմէյստէր Պետերսոնը։

✦ Մեզ գրում են Էջմիածնից հետևեալը. «Ստանալով Կ. Պոլսից Մաղաքիա արքեպիսկոպոս Օրմանեանի անպարտ ճանաչվելու լուրը ազգային ժողովի կողմից, Էջմիածնից նորին սրբազնութեանը ուղարկվեց հետևեալ բովանդակութեամբ հեռագիր ֆրանսերէն լեզուով. «Կ. Պոլիս, Մաղաքիա արքեպիսկոպոս Օրմանեանին. սըր-

[illegible]

քանի խօսքով շօշափեց հայկական հարցի էութիւնը։ Հայր Սարգսի ազդու խօսքը մեծ տպաւորութիւն թողեց աղօթողների վրա։

◆ Լոյս երեքշաբթի Թիֆլիսում վախճանվեց գիւղատնտեսութեան տեսուչ Ի. Վասիլեւը կարճատև հիւանդութիւնից յետոյ։ Հանգուցեալը վայելում էր մեր երկրում բարի հռչակ և յայտնի էր մեր երկրում իբր մասնագիտական պատրաստութեամբ։ Նա գործեց մեր երկրում աւելի քան 30 տարի, կատարելով զանազան գիւղատնտեսական յանձնարարութիւններ, իսկ վերջին տարիներում յաճախ փոխարինում էր երկրագործութեան մինիստրի կովկասեան լիազօրին։ Վերջին տարում նա շատ զբաղված էր՝ նախապատրաստելով նիւթեր բամբակագործական համագումարի համար և մեծապէս նպաստեց նրա աջողութեանը։ Վասիլեւը վերջացրել է իր մասնագիտական կրթութիւնը Պետրովեան ճեմարանում, ուր և կատարել է մի քանի տարի երկրագործական կաթեդրայի ասիստենտի պաշտօն։ Նրա կորուստը շատ զգալի կը լինի կովկասեան ագրօնօմների շրջանիքում։

◆ Ռոմանօվների Տան 300-ամեայ յոբելեանի առիթով Թիֆլիսում ես բաժանվելու է ձրիաբար ժողովրդական զանազան խաւերին «Ռուսաստանի պատմութիւնը Ռոմանօվների հովանու ներքոյ» բրօշիւրը։

◆ Թիֆլիսի նահանգապետը կարգադրել է քննութիւն նշանակել Թիօնէթի գաւառապետի օգնական Մակրօպուլօյի վրա՝ քր. պատժ. 377-դ ու 378-րդ յօդուածներով։

◆ Երաժիշտ Տէր-Դաւթեանը վաղը կը կարդայ դասախօսութիւն Ժողովրդական Տանը՝ «Դաշնամուրը իբրև երաժշտական մտքերի արտայայտիչ» թեմայով։ Զուտ հասոյթը յատկացվում է ժողովրդական կօնսերվատօրիայի ֆօնդին։

◆ Արքունական Թատրօնում տօների առիթով կը ներկայացվեն։ Ցերեկով դեկտ. 26-ին «Ջերէվիչկի», երեկ. «Կոմս Լիւքսէնբուրգ»։ Դեկտ. 28-ին ց. «Տօնածառ» և «Փէա կուկօլ», երեկ. Սաբանէեվայի բենեֆիսի առիթով «Սէվիլեան սափրիչ» և «Լիւչիա»։ Դեկտ. 29-ին ց. «Դէմօն», երեկ. «Հուգենօտներ»։ Դեկտ. 30-ին ց. «Սադկօ», երեկ. «Գնչուական բարօն»։ Դեկտ. 31-ին «Կամօրա»։ Յունվ. 1-ին ց. «Իվան Ցարեւիչ», երեկ. Սարաջէվի բենեֆիսի առիթով «Տրաւիատա»։ Յունվ. 2-ին ց. «Սնէգուրօչկա», երեկ. «Աֆրիկանկա»։ Յունվ. 3-ին ց. «Ֆրա Դիավօլօ», երեկ. «Սև տուրբան»։ Յունվ. 4-ին ց. «Կարմէն», երեկ. Բիօլիի բենեֆիսի առիթով «Պիկօվայա դամա»։ Յունվ. 6-ին ց. «Ռուսլան և Լիւդմիլա», երեկ. «Ժիզօվկա»։

ՆԱՄԱԿ ԽՄԲԱԳՐՈՒԹԵԱՆ

(Այս նամակը տպվում է համաձայն գրաքննական կանոնադրութեան 114-րդ յօդուածի)

Թիֆլիս, 28 նոյեմբերի

Կարդալով «Մշակի» № 239-ում Ներսիսեան դպ. նոր շէնքի կապալից հեռացված Ասքանազ Տէր-Սիմէօնեանի անվայել մեղադրանքները, հարկաւոր համարեցի յայտնել, որ կատարվող քննութիւնները կը պարզեն գործի ճշգրիտ պատկերը, երբ ես պատասխանատու իմ ծանր ու մեծ պաշտօնին՝ մինչև վերջին կօպէկը կը վճարեմ դպրոցին, եթէ այդպիսին երևայ։

Այսօրինակ յայտարարութիւն տուել եմ Ներսիսեան դպրոցի հոգաբարձութեան իր ժամանակին, որ տանում է քննութիւնը և կը պարզի 30,000 րուբ. զրպարտութեան խնդիրը։

Իսկ Վաղարշակ Մատթէոսեանի (Մատթէոս վարդապետի եղբօր) տնավարձ 75 ր. խնդրով հետաքրքրվողները կարող են դիմել դպրոցի դրամարկղը, ստուգելու համար թէ որքան բարեխղճութիւն կարող է տեղաւորվել մի կապալառուի սրտում, որը բացարձակ մեղադրում է ինձ և այդ գումարը իւրացնելում։

Շատ հասկանալի է, որ այդօրինակ մարդը «Մշակում» առանց քաշվելու կը գրոյ պ. Հ. Առաքելեանին. «Ձեզ պէտք չէ քունջ ու պուճախ ընկնել՝ կոչ անելով սրան-նրան տալու ձեզ վկաներ. դիմեցէք վերստուգիչ յանձնաժողովի անդամներին» և այլն։ Բայց չէ՞ որ յանձնաժողովի ստուգումից (1910 թ. սեպտ. 1 ից) մինչև պաշտօնից հեռանալս անցել է 2 տարի և այդ ժամանակամիջոցի ելամուտ (եթէ ենթադրենք, որ ոչ մի կօպէկ ապառիկ չէ մնացել) 110 000 ր. ինչպէս կարող էի 30,000 ր. ուտել, երբ 12 հոգաբարձու կար հսկող, բացի դպրոցի «պարտաճանաչ և ազնիւ հաշւապահ» պ. Էքսիւզեանը, որն առանձին արթնութեամբ հետևելիս է եղել ինձ, մի կողմ թողնելով թշնամիներիս անպատկառ լրտեսութիւնը։

Թէև յակամայից, բայց ստիպված եմ հայ հասարակութեանը ցոյց տալ Ասքանազ Տէր-Սիմէօնեանի իսկական պատկերը, որը մի կերպ Ներսիսեան դպրոցի նոր շէնքի կապալը ձեռք գցելուց յետոյ՝ երբ նկատեց, որ իր մեծ գրպանը չէ լցվում սովորական ճանապարհով, դպրոցին ահագին վնասներ տալուց յետոյ, դատարան դիմեց իր «պատանեկութեան օրրան և իր նուիրական կրթական տաճարից» փող կորզելու։

Իսկ երբ այդ էլ չօգնեց, նա infamilia ընկաւ հոգաբարձուների դռները աղաչելու-պաղատելու համար։ Այս միջոցը ամենալաւն էր ու արժանացաւ իրան սնող դպրոցի դրամարկղից ստանալ 1000 ր. ողորմութիւնը։

Փոխանակ 2-ի՝ ես ունեմ 3 տուն, առաջինը Թիֆլիսում ձեռք բերված կնոջս օժիտադրամով դպրոցին կառավարիչ կանչվելուցս մի տարի առաջ, իսկ վերջին 2 տունը ձեռք են բերված կառավարչութեանս օրով։

Սրանցից մէկը գնել եմ Թիֆլիսի Քաղաքային Վարկ. Ընկ. աճուրդում 302 ր., որից 300 ր. ընդունել եմ մինչև օրս մնացած պարտք, կանխիկ վճարել եմ 2 րուբլի միայն. միւսը գնված է իմ և պ. Ջանիբէկեանի ընկերութեամբ իմ մասն, իմ անուան և ոչ կնոջս եղբօր, 21,700 ր. մի ոմն Ժուկօվսկիից. այդ գումարից բանկի պարտքն է 16,700 ր., վերադիր վճարն էր 5000 ր., սրանցից վճարված է մի մի հազար ր., մնացած 3000 ր. պէտք է վճարել 2 տարվայ ընթացքում 1500 ական րուբլի 8%-ով. իմ բաժին 1000 ր. վճարել է կնոջս եղբայրը։

Աւելորդ չեմ համարում աւելացնել, որ վերջին գնածս տունն եղաւ իմ անկման պատճառ և զրպարտութիւնների համար լայն բացեց իմ անսիրտ թշնամիներիս բերանը։

Խօսք մասնաւորելով կնոջս եղբայր Մելիքեանի մասին, կասեմ, որ նա աղքատ չէ, որ նա ունի արդիւնաւէտ գործեր Թիֆլիսում և արժէքաւոր կալուածքներ Երևանում, և ակնարկված նրա 300 ր. պարտքը իրանը չէ, այլ այդ գումար ին երաշխաւորել է դպրոցի մի կրպակի, ներկայումս էլ վարձաւոր, Գէորգի Գօգինօվին, որը հիմա էլ չէ փախչում իր պարտքից. ի հարկէ դէպքին այդ գումարը կը վճարէ Մելիքեանը, որին ես ստիպեցի երաշխաւորել Գօգինօվի համար, որպէսզի դպրոցի եկամուտը չը վտանգվի։

Այդ մասին այս հոկտ. 5-ին զեկուցել եմ հոգաբարձական ժողովին իբրև անկորուստ գումարի։

Գալով այն հարցին թէ ես թայֆայական չեմ—երևի ուզում է ասել՝ դաշնակցական—արդար է, ես դաշնակցական չեմ եղել։ Այժմ հետաքրքիր է իմանալ՝ որ թայֆային էր պատկանում այժմ յայտնի պ. Ասքանազ Տէր-Սիմէօնեանց փամբակեցին, որի դէմ բողոքում են իր պատանեկութեան օրրանի քարերը Ղաչաղանի քարհանքից մինչև դպրոցի նոր շէնքը։

Ներս. դպր. նախկին կառավարիչ՝

Կ. Գասպարեանց

Յ. Գ.—Անկախ պատճառներով ներկայ պատասխանը «Մշակի» № 239 ի՝ հոկտեմբ. 31-ից չաջողեց տպագրել։

Պ.պ. Ասքանազ Տէր-Սիմէօնեանին և միւս ինձ արատաւորող անձնաւորութիւններին ես յանձնում եմ պետական դատարանին։

Նոյն

ՕՐՎԱՅ ՆՈՐՈՒԹԻՒՆՆԵՐ

◆ «Н. Вр.»-ի թղթակցի հետ խօսելիս Կ. Պօլսում Թիւրքաց կաբինէտի աչքի ընկնող անդամներից մէկը յայտնեց, թէ Թիւրքերը ամեն կերպ աշխատում են խուսափել վերսկսելու պատերազմական գործողութիւնները Բօլգարիայի հետ ոչ թէ այն պատճառով, որ Բ. Դուռը երկիւղ է կրում պատերազմից, այլ բացառապէս նկատի առած վերջին ժամանակներս ստեղծված այն լուրջ վտանգը՝ թէ Ռուսաստանը և Ֆրանսիան ըստ երևոյթին պատրաստվում են զինվելու օգտվել ներկայ կացութիւնից իրանց պահանջները Հայաստանում և Սերբիայում իրականացնելու համար։ Եռապետեան դաշնակցութիւնը անկարող է պաշտպանել Թիւրքիային. ուստի և ռուսֆրանսիական միջամտութիւնը կարող է վերջին հարուածը տալ կազմալուծվող Թիւրքիային։

◆ Բօլգարիան Թիւրքիայից պահանջում է պատերազմական տուգանք 734 միլիոն։

◆ Լօնդօնից հեռագրում են, իբր Ռուսաստանը պահանջում է տալ մէկը Եգէյեան կղզիներից քարածուխի պաշարատեղի դարձնելու համար։

◆ Կ. Պօլսում յամառ կերպով խօսում են, որ շուտով սուլթանը տեսակցվելու է Ֆէրդինանդ թագաւորի հետ Չաթալջայի մօտի գիւղերից մէկում։ Երկու միապետները գալու են այդտեղ ծպտեալ կերպով։

◆ «Веч. Вр.» ին հեռագրում են Վիէննայից, որ աւստրիական արտաքին գործերի մինիստր կոմս Բերխտօլդը իր կառավարութեան անունից կտրուկ կերպով խորհուրդ տուեց Թիւրքիային ընդունել բալկանեան դաշնակիցների բոլոր պահանջները։

◆ Չը նայած աւստրիական պաշտօնական օրգանի հերքմանը, Վիէննայից ստացվել են նոր տեղեկութիւններ Ֆրանց-Յովսէփ կայսրի լուրջ վատառողջութեան մասին։ Նոյնիսկ Վատիկանին նախազգուշացված է ցաւալի վախճանի հնարաւորութեան մասին։

◆ Կանանց պօլիտեխնիկումի օրինագիծը ներկայացվեց Պետական Դումային։

◆ Հեռաւոր Արևելքում, Գալիցիայում, նոյնիսկ Լեհաստանում սկսվել է ուժեղ հակառուսական ագիտացիա։

◆ Ֆրանսիան հաւանութիւն տուեց Ռուսաստանի մտադրութեանը պատասխանել Աւստրիայի ռազմի միջոցներին նոյն եղանակով։

◆ Պետերբուրգում աջակողմեան պրօֆեսօրների համաժողովում ընդունվեց մի բանաձև, թէ կարելի է սեմինարիստներին ընդունել Իւրիէվի, Վարշավայի և Տօմսկի համալսարաններում. իսկ կովկասեան սեմինարիստներին վճռված է բոլորովին չընդունել համալսարաններում։ Իսկ ինչ վերաբերում է առհասարակ րէալիստներին, վճռված է նրանց ընդունել ֆիզիկօ մաթեմատիկական ֆակուլտէտները առանց լրացուցիչ քննութիւնների։ Ցանկալի համարվեց գործադրված տեսնել համալսարանական նոր կանօնադրութիւնը։

Խմբագիր՝ ԱԼԷՔՍԱՆԴՐ ՔԱԼԱՆԹԱՐ

Հրատարակիչներ՝ Ա. ՔԱԼԱՆԹԱՐ

Յ. ՏԷՐ-ՄԱՐԿՈՍԵԱՆ

Հ. ԱՌԱՔԵԼԵԱՆ

ՅԱՅՏԱՐԱՐՈՒԹԻՒՆՆԵՐ

(չ.) (M. 378072/378082) 4—3

ԱՌԱՋԻՆ ՄԱՍՆԱՒՈՐ ՀԻՒԱՆԴԱՆՈՑ
ԲԺՇԿԱՊԵՏ Բ. ՆԱՒԱՍԱՐԴԵԱՆԻ
Հիմնված 1880 թ.
(Կուկիա, Վօրօնցովի արձանի հանդէպ)
Ամեն օր, բացի կիրակի օրերից
ԱՌԱՒՕՏՆԵՐԸ
«606»-Ի ՆԵՐԱՐԿՈՒՄ ԲԺՇԿԱԿԱՆ ԽՈՐՀՐԴԱԿՑՈՒԹԵԱՄԲ՝ 11—12 Ժ.
Բ. Ա. ՆԱՒԱՍԱՐԴԵԱՆ—11—12 ժ. վիրաբուժութեան վեներական (սիֆիլիս) հ.։
Բ. Գ. ԱՂԱՍԱՐԵԱՆ—1—2 ժ. ներքին և երեխայոց հւ.։
Կ. Մ. ՋԻԿՕՎԱՆԻ—9½—10 ժ. աչքի, ներքին անեարդային։
Ջ. Ի. ԲԱԲԱՆԱՍԵԱՆ—10—11 ժ. մանկաբարձութեան կանանց և երեխայոց հ.։
Ն. Տ. ՄՈՒԼԻՆ—10—12 ժ. ականջի, կոկորդի և քթի հւ.։
Մ Գ. ԱՒԵՏԻՍԵԱՆ—11—12 ժ. մորթու, վեներական վիրաբուժութեան և միզասեռ. հ.։
Գ. Յ. ԳՈՒՐԳԷՆՕՎ—12—1 ժ. մանկաբարձ., կանանց և երեխայոց հ.։
Ա. Պ. ԿԱՐԱՊԵՏԵԱՆ—12—1 ժ. ներքին և երեխայոց հւ. և ծաղկահատ.։
ԿԻՆ-ԲԺԻՇԿ ԱՄԲՐՈՒՄՕՎԱ-ՄԵԼԻՔԵԱՆ —12—1 ժ մանկաբարձութիւն և կանանց հւ.։
ԵՐԵԿՈՆԵՐԸ՝
Մ. Գ. ԱՒԵՏԻՍԵԱՆ—6—7 ժ.։
ԿԻՆ ԲԺԻՇԿ Մ. Լ. ՌԵՆԻԳԵՐ-ԱՐԵՇԵՎԱ—6—7 ժ. մանկաբարձութիւն, կանանց և երեխայոց հւ.։
Ջ. Ա. ԹԱՌՈՒՄԵԱՆ—6—7 ժ. ներքին և երեխայոց հւ. քննութիւն արեան, մէզի և այլն։
Վճարը 50 կ.։ Չքաւորները ձրի։ Համախորհրդի (կօնսիլիումի) և օպերացիայի համար առանձին։
Հիւանդանոցի վերատեսուչ՝
Բժշկապետ Բ. Նաւասարդեան
Լ. 0—116

Открыта подписка на 1913 г.
на ежемѣс. популярно-медицинскій органъ
„ЖУРНАЛЪ-ЛЕЧЕБНИКЪ“
Журналъ посвященъ цѣлямъ самолеченія и какъ лечебникъ въ немъ будутъ указаны самые радикальные способы леченія всѣхъ болѣзней.
Редакція предоставляетъ Безплатно своимъ подписчикамъ медицинскіе совѣты, указываетъ желающимъ специальныя лечебницы, курорты, санаторіи и т. д.
Подписчикамъ будетъ выслана въ видѣ ПРЕМІИ первый выпускъ
Большого Домашняго „ЛЕЧЕБНИКА“
который въ отдѣльной продажѣ стоитъ 1 р. и книга „Волосы“.
Подписная цѣна съ пересылкою и преміями на 4 руб. (можно высылат почт. марками въ закнз. письмѣ).
Подписка принимается въ главной конторѣ редакціи: С.-Петербургъ. Троицкая 6, кв. 16. Редакція „Журнала-Лечебника“.
(չ. ու.) 923. 10—5

Առեւտրի եւ Արդիւնաբերութեան Մինիստր. տնօրէնութեան ներքոյ գտնվող
Տ. Մ. ՓԻԼՕՅԵԱՆԻ
ԱՌԵՒՏՐԱԿԱՆ ԳԻՏՈՒԹԻՒՆՆԵՐԻ ԿՈՒՐՍԵՐՈՒՄ
Թիֆլիս, Միխայէլեան պր. 24/4. Տէլէֆօն № 976.
Տալիս են երկսեռ անձերին մասնագիտական առևտրական կրթութիւն։
Դասընթացքն աւարտողներին տրվում են ատտեստատներ։
Գործնական զբաղմունքները կատարվում են կուրսերում՝ Լօնդօնի Pitman և Պարիզի Pigier դպրոցների ձևով կազմակերպված Muster-Comptoir-ում։ Նիւթերն ավանդվում են բէալ կեանքից։ Առարկաներն են. ա) պարտադիր. 1) Հաշւապահութիւն (պարզ, իտալ., գերմ., ֆրանս., ամերիկական, բանկային և գործարանական). 2) Առևտրական թւաբանութիւն. 3) Քաղաքատնտեսութիւն. 4) Օրէնսգիտութիւն (առևտրական իրաւունք, մուրհակի կանօնադրութիւն). 5) Առևտրական թղթակցութիւն. 6) Թւաբանութիւն համրիչի վրա. 7) Վայելչագրութիւն, արագագրութիւն (ամենավատ ձեռքի ուղղումն). բ.) ոչ-պարտադիր. 1) Օտար լեզուներ. 2) Ապրանքագիտութիւն. 3) Դակտիլօգրաֆիա (բեմինգտօն և այլ. և 4) Առևտր. թղթակցութիւն օտար լեզուներով։ Զբաղմունքները կատարվում են և զատ-զատ։ Ունկնդիրների թւի շատութեան պատճառով բացվում է երկրորդ զուգընթաց բաժանմունք, որը մանաւանդ յարմար է օտարաքաղաքացիների համար։ Ունկնդիրների թիւը սահմանափակված է։ Պարապմունքների սկիզբը յունվարի 15-ին։ Խնդիրների ընդունելութիւնը առ. ժամը 10—12-ը և երեկ. 4—7-ը։ Ծրագիրը և կանօններն ուղարկվում և տրվում են ձրիաբար կուրսերի շէնքում։ Կուրսերը ֆիրմաներին յանձնարարում են հաշւապահներ, օգնակ. ներ և առևտր. այլ ծառայողներ՝ կուրսերի ընթացաւարտներից և իրանց ընդունակութեամբ աչքի ընկնողներից։ (Ընթացիկ տարում կուրսերն ունեցել են 228 ունկնդիր, որոնցից 42 հոգի իգական սեռից)։
Կուրսերի հիմնադիր՝ առևտր. գիտութեան կանդիդատ՝ Տ. ՓԻԼՕՅԵԱՆ
(ա. օ.) 376. 0—14

ԲԱՑՎԱԾ Է ԲԱԺԱՆՈՐԴԱԳՐՈՒԹԻՒՆ
„ՀԱՆԴԷՍ ԱՄՍՕՐԵԱՅ“
ՀԱՅԱԳԻՏԱԿԱՆ ՈՒՍՈՒՄՆԱԹԵՐԹԻ
«Հանդէս Ամսօրեան» հրատարակվում է Վիէննայի Մխիթարեանների կողմից՝ աշխատակցութեամբ հայ և եւրոպացի բանասէրների։
Տարեկան բաժանորդագինն է՝
ՌՈՒՍԱՍՏԱՆԻ համար 6 րուբլի։
ԹԻՒՐՔԻԱՅԻ և ուրիշ երկիրների համար 15 ֆրանկ=3 դօլլար։
Բաժանորդագրութեան համար դիմել «Հանդէսի» խմբագրութեան՝
Rédaction de la Revue «Handes Amsorya» Vienne (Autriche) VII/2 Mechitharistengasse, 4.
(չ.) 966. 3—2

Չափահասների համար
ԼՈՅՍ ԵՆ ՏԵՍԵԼ
Բժշկ. Ֆէլշէր Ա. ԵՍԱՅԵԱՆԻ
1) «Գաղտնի հիւանդութիւնների բժշկարան» (վեներական և ուրիշ ցաւեր, բազմաթիւ խորհուրդներով, բէցէպտներով և նկարներով, գինը 50 կ.։
2) «Տրիպէր (սուսանակ) եւ նրա բժշկութիւնը», բէցէպտներով և մանրամասն խորհուրդներով ու նկարներով, գինն է 20 կոպ.։
3) «Ցդամարդի սեռական կեանքը», շատ հետաքրքրական գիրք ամեն մի չափահասի համար, գինը 30 կ.։
4) «Ներկարմասի շալվարը կամ մօղնի իւրկէն», չափազանց ծիծաղաշարժ վօդվիլ չափահասների համար, գինը 20 կ.։
Վաճառվում են Թիֆլիսում «Գուտտենբերգ» և միւս հայ գրախանութներում։ Հեղինակից պահանջողները (անպայման բոլոր 4 գիրքն էլ միասին) ճանապարհածախք չեն վճարում։ Գինը ուղարկել առաջուց մարկաներով։ Հասցէն՝ Тифлисъ, Семеновская ул., № 9. А. Г. Есаянцу.
(օ. մ.) 975. 10—2

ՎԱՃԱՌՎՈՒՄ ԵՆ
Նիկ. Աբրահամեանի
հետեւեալ հրատարակութիւնները.
I
ՁԵՌՆԱՐԿ ԱՌԵՒՏՐԱԿԱՆ ՀԱՇՒԱՊԱՀՈՒԹԵԱՆ
երկաթ., կօլօնիալ, բակալ. և բամբակէ ապրանքների (առաջին անգամն է, որ լոյս է տեսնում հայերէն լեզուով), գինն է 2 րուբ.։
II
Руководство торг. бухгалтеріи
въ связи съ керосинозав. производствомъ (2 допол. и исправл. изд.) Ц. 2 р. 50 к.
III
Таблица вычисл. процентовъ
отъ 1 до 360 дн. отъ ¼ до 12% и на всѣ капиталы отъ 1 до 10,000 р. (2 изд.) Ц. 85 к.
IV
Журнальныя статьи
для опредѣл. дебета и кредита. Ц. 75 к.
V
Общедоступная справочн. книжка
для слушателей и слушательницъ бухгалтерск. курсовъ и занимающихся конторскими дѣлами. Ц. 30 к.
Հեղինակի մօտ՝ Бухг. курсы Н. В. Абраамяна, Николаевская 22 և գրավաճառանոցներում։
(ու.չ.կ.) 939. 20—6

Բացված է առաջիկայ 1913 թ.
„ԱՂԲԻՒՐԻ“ 31-րդ տարեշրջանի և
„ՏԱՐԱԶԻ“ 24-րդ տարեշրջանի բաժանորդագրութիւնը։
25 յաւելուածներով եւ պրէմիաներով, որոնցից 15-ը տրվում են Նոր Տարվայ № № ի հետ, իսկ Թիֆլիսում հէնց բաժանորդագրվելիս։
„ԱՂԲԻՒՐԻ“ և „ՏԱՐԱԶԻ“ տարեկան բաժանորդագինը բոլոր 25 յաւելուածներով և պրէմիաներով 10 ր. (արտասահման 18 ր. կամ 50 ֆր.), նոյնը դպրոցական աշակերտների հասցէով 5 ր.
ԱՊԱՌԻԿ ԵՒ ՄԱՍ ՄԱՍ ՎՃԱՐՈՂ ԲԱԺԱՆՈՐԴՆԵՐ ՉԵՆ ԸՆԴՈՒՆՎՈՒՄ։
Հասցէն՝ Тифлисъ, Редакція „Агбюръ“. „Таразъ“. Tiflis. Direction „Agbur“-„Taraz“.
0—7

ԲԺԻՇԿ
Ա. ՄԽԻԹԱՐԵԱՆՑ
Մասնագէտ սիֆիլիս, միզասեռական, վեներական և կաշուի հիւանդութիւնների։ Էլեկտրաբուժութիւն։
Ընդունե- (12½—2 ժ. ցերեկվայ։
լութիւնը (5—7 ժ. երեկոյեան։
ամեն օր (Կանանց համար՝ 2—3 ժ. ցեր.
Սօլօլակ, Բէբուտօվսկայա, № 33 (անկիւն Պասկէվիչի փողոցի) Տէլէֆօն № 1175.
(չ. կ.) 377. 100—57

Открыта подписка на 1913 годъ
на ежедневную политическую, литературную и экономическую газету
8-ой годъ изданія. **РѢЧЬ** 8-ой годъ изданія.
ИЗДАВАЕМУЮ ВЪ С.-ПЕТЕРБУРГѢ
В. Д. Набоковымъ и И. И. Петрункевичемъ
ПРИ БЛИЖАЙШЕМЪ УЧАСТІИ
П. Н. Милюкова и І. В. Гессена
и при прежнемъ составѣ сотрудниковъ.
Подписчикамъ газеты „РѢЧЬ“ на 1913 г.,
внесшимъ до 1-го февраля подписную плату не менѣе, чѣмъ за ½ года, будетъ, по примѣру этого года, разосланъ БЕЗПЛАТНО
Ежегодникъ газеты „РѢЧЬ“
на 1913 г.
заключающій въ себѣ обзоръ важнѣйшихъ событій и теченій въ области политической, законодательной, общественной, промышленной, научно-литературной и художественной жизни Россіи за 1912 годъ.
ПОДПИСНАЯ ЦѢНА:

	12 м.	9 мѣс.	6 мѣс.	5 мѣс.	4 мѣс.	3 мѣс.	2 мѣс.	1 мѣс.
Въ Россіи Р.	12.—	9.—	6.—	5.10	4.15	3.15	2.15	1.10
За-границу Р.	20.—	15.75	11.—	9.50	7.75	6.—	4.—	2.—

Для сельскихъ священниковъ и учителей, для учащихся въ высшихъ учебныхъ заведеніяхъ, фельдшеровъ, крестьянъ, рабочихъ и приказчиковъ при непосредственномъ обращеніи въ главную контору: на 12 м.—9 р., 9 м.—6 р. 75 к., 6 м.—4 р. 50 к., 3 м.—2 р. 40 к., 1 м.—85 к.
Адресъ главной конторы газеты „РѢЧЬ“: Спб., улица Жуковскаго, 21/222.
Пробные №№ газеты „РѢЧЬ“ для ознакомленія высылаются безплатно.
954. 2—2

Типографія канцеляріи Намѣстника Его Императорскаго Величества на Кавказѣ Лорисъ-Меликовская улица, домъ казенный